

Viure altrament

**CAMPUS
PER LA PAU**

UOC
Universitat Oberta
de Catalunya
www.uoc.edu

1

Primavera
2010
BCN

D.L.: B. 18742-2010

eco universitat

Sostenibilitat, medi ambient i ecologia

EcoUniversitat 1/Primavera de 2010
Revista semestral

Director:

Eduard Vinyamata

Consell de redacció:

Jordi Bigues, Pere Carbonell,
Joaquim Corominas, Cristina Domingo,
Montse Escutia, Carles Gorbs,
F. Xavier Medina, Jordi Pigem,
Octavi Piulats, Pep Puig, Marta Tafalla

Secretària editorial:

Sandra Sabater

Producció editorial:

Editorial UOC

Disseny i maquetació:

El Ciervo 96, S. A.

Una publicació del Campus per la Pau
de la UOC
Avda. Tibidabo, 45-47
08035 Barcelona
<http://campusperlapau.uoc.edu>
cooperacio@uoc.edu

Dipòsit legal: 18742-2010
ISSN: 2013-7974

Si no s'indica el contrari, els textos d'aquesta revista estan subjectes a una llicència de Reconeixement-No comercial-Sense obres derivades 3.0 Espanya de Creative Commons. Es poden copiar, distribuir i comunicar públicament sempre que se citi l'autor, la revista (EcoUniversitat) i la institució que la publica (Campus per la Pau; Universitat Oberta de Catalunya). No se'n poden fer usos comercials ni obres derivades. Consulteu la llicència completa a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

SUMARI

- Editorial
Eduard Vinyamata 3
- Consum alimentari i societat civil
F. Xavier Medina..... 4
- Agricultura ecològica, una realitat que creix dia a dia
Montse Escutia..... 6
- Sostenibilitat i responsabilitat en el turisme
Soledad Morales Pérez 9
- L'ecologia de la societat industrial avançada
Octavi Piulats..... 13
- Teràpies naturals: salut i paradigma?
Alfons Vinyals..... 19
- Tecnologia, energia i convivencialitat
Josep Puig i Boix 23
- Visquem la Carta de la Terra
Guillem Ramis..... 28

EcoUniversitat és una revista semestral del Campus per la Pau de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) sobre temes mediambientals i sostenibles que vol divulgar el coneixement científic i tecnològic a partir de criteris universitaris rigorosos i innovadors.

El Campus per la Pau subscriu la Declaració Universal dels Drets Humans i la declaració de la Carta de la Terra.

Editorial

Eduard Vinyamata

Director del Campus per la Pau i director acadèmic de l'Àrea de Cooperació Humanitària, Pau i Sostenibilitat de l'Institut Internacional de Postgrau de la UOC. Professor de Conflictologia.

evinyamata@uoc.edu

Avui el progrés consisteix a donar resposta als errors que han comès les nostres civilitzacions i a orientar les solucions vers la sostenibilitat, la justícia social i el benestar de les persones i de les societats que configuren.

El sistema actual de vida, econòmic, de producció industrial, polític, de manteniment de la salut i de progrés en general, crea més problemes dels que pretén resoldre i, de vegades, esdevé una activitat criminal.

Les universitats són responsables de convertir els coneixements en els fonaments per conviure en pau i alliberar les pors, d'educar en llibertat i responsabilitat, de procurar mantenir la salut, millorar les condicions de vida de les persones i preservar un entorn sa i segur, que ens nodreixi i ens faciliti el gaudiment.

No pot ser que les indústries d'armament i de seguretat suprimeixin la pau per fer negoci, com tampoc pot ser que el comerç farmacèutic o els gremis de la salut limitin o condicionin la salut per mantenir la rendibilitat de les inversions, facin crònica la malaltia o apliquin remeis que no curen. No és racional ni assenyat destruir els recursos naturals o aplicar tecnologies extremadament perilloses que contaminen i que afecten greument la salut de les persones i hipotequen decisivament la capacitat democràtica per governar-se.

No es pot fer la guerra en nom de la pau, ni violar els drets humans o imposar la llibertat en el seu nom, ni reduir els processos democràtics i judicials esgrimint una seguretat que ha estat violada pels mateixos que la reivindiquen.

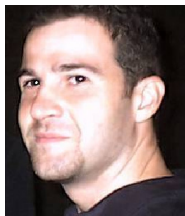
El coneixement s'ha fragmentat en una especialització que ha fet perdre la idea de conjunt. Sovint, s'ha vinculat excessivament al guany i s'ha allunyat d'una visió ètica que garanteixi el bé comú i per-

meti, alhora, la pròpia subsistència. Les universitats han actuat a vegades més com a subministradores de serveis científics per als inversors i els interessos que busquen beneficis econòmics i polítics que com a institucions al servei de les persones i del conjunt de la societat. També, no podem negar-ho, s'han transformat a vegades en torres de vori aïllades dels reptes i dels problemes reals de les persones, socials i mediambientals.

Des de fa uns anys, i sovint al marge de les institucions universitàries tradicionals, han sorgit iniciatives per reconduir els coneixements cap al benefici directe de les persones i del seu entorn. Bioconstrucció, ecoarquitectura, teràpies naturals, economia ètica, agricultura ecològica, conflictologia, ecologia urbana, energies alternatives o netes, són algunes de les denominacions amb què es dona resposta i es proposa alternatives als problemes que han provocat una arquitectura que no té en compte el benestar dels habitants; una medicina que combat malalties però oblida el malalt; una banca que persegueix el benefici a qualsevol preu i oblida el desenvolupament econòmic; indústries químiques o de producció energètica que busquen rendibilitat per als inversors al marge de l'eficiència energètica i la contaminació que generen; filosofies i formes d'espiritualitat que volen la submissió dels creients i obliden alliberar-ne les pors i promoure formes de convivència pacífica i justa.

L'EcoUniversitat que impulsa la UOC torna als orígens per anar vers el futur. Promou, acull i fomenta el desenvolupament d'un coneixement científic i tecnològic en tots els camps que respecti els drets humans, assumeixi la Carta de la Terra i pretengui de manera inequívoca que els coneixements siguin una font de justícia social, benestar, llibertat i pau. ■

Consum alimentari i societat civil

F. XAVIER MEDINA

Doctor en Antropologia Social per la Universitat de Barcelona. Director acadèmic i de programes de l'àrea Sistemes Alimentaris, Cultura i Societat de l'Institut Internacional de Postgrau de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). President per a Europa de la International Commission on the Anthropology of Food (ICAF). fxmedina@uoc.edu

El segle xx va suposar un avenç per a la indústria i la provisió alimentàries a escala mundial, però la producció massificada i industrialitzada ha patit problemes sanitaris i és víctima d'una desconfiança creixent dels consumidors.

Durant gairebé tot el segle xx, però molt especialment al llarg de la segona meitat, les transformacions en el terreny alimentari han tingut lloc de manera cada cop més accelerada. En les societats amb un nivell de desenvolupament socioeconòmic més elevat, amb mercats ben abastats d'aliments, això ha implicat en general una producció

El consumidor s'allunya cada cop més de la producció de l'aliment i en perd el control i la informació

i distribució més gran de productes a escala industrial i un accés més fluid a un gran nombre d'aliments per part del públic, a uns preus molt més assequibles. En països en vies de desenvolupament, amb economies domèstiques –i no únicament domèstiques– molt vinculades a la petita producció i a una agricultura de subsistència, aquest procés ha afectat de maneres molt diferents i no sempre de forma positiva. La realitat és que segons dades de la cimera sobre seguretat alimentària que es va celebrar a Madrid el gener de 2009, més de mil milions de persones continuen passant fam al món.

En to irònic, un periodista espanyol escrivia fa poc en un article d'opinió sobre les noves crisis alimentàries que “la diferència entre els països pobres i els països rics és que en els primers la gent no sap quan menjarà i en el segons, no sap què menja”. Aquesta producció, avui més massificada i industrialitzada que mai, s'ha vist afectada tant per problemes diversos de tipus sanitari associats a la seva producció (malalties, infeccions, etc., de les quals la coneguda com a “grip A-1” és solament el darrer episodi) com, en conseqüència, per una desconfiança creixent de la població cap als aliments que consumeix.

Avui no es poden ignorar els dubtes i la sensació de perill que tenen molts consumidors davant la impossibilitat de controlar els processos de producció industrial. Ens trobem en un moment en el qual el públic urbà –la major part de la població dels països industrialitzats– només té contacte amb els elements terminals de la cadena: és a dir, els llocs últims de distribució i els productes (normalment des de la parada del mercat o la safata embolicada amb plàstic del supermercat fins al plat, i de vegades, ni tan sols això). Això implica que, en el cas de l'alimentació, es dóna per descomptada la confiança del consumidor en fases del procés que li són absolutament alienes i s'obvia el desconeixement dels processos que porten a terme els experts, en qui es delega el control de les diferents etapes de recorregut de l'aliment, que s'estén des de les primeres passes de la producció fins a la taula, passant per la fàbrica, l'intermediari, el distribuïdor i el venedor o l'hipermercat. El consumidor, en definitiva, s'allunya cada cop més de la producció de l'aliment i en perd el control i la informació.

Davant d'aquest tipus de situacions, l'opinió pública manifesta àmpliament i de diferents maneres les pors i les inquietuds que l'assalten. En paraules de l'antropòleg nord-americà Sydney Mintz: "La història recent i els mitjans de comunicació ens preparen per a una catàstrofe mediambiental. Estem disposats a descobrir la impuresa a cada pas, a ser amenaçats per la impuresa a cada moment".

El desconeixement dels processos de producció, de la transformació dels aliments, fa desconfiar el consumidor dels processos industrials i dels intermediaris que els creen, transformen, envasen, transporten... I una de les conseqüències més importants és un intent cada cop més gran, per part del consumidor, de recuperar el control, de tornar, encara que sigui mentalment, a aquelles etapes en les quals aquest procés era més o menys conegut, en què el procés industrial estava més controlat, en què les coses eren "pures", "sanes", "naturals", "autèntiques" i es feien manualment i amb temps... A la manera "tradicional", en definitiva. Molta de la nostra enyorança pel que és pur –aigua, aire, verdures, fruites– mira amb nostàlgia cap a un passat en vies de desaparició. Un passat que aporta qualitat i naturalitat a un present incert. No és estrany, doncs, que la publicitat hagi decidit explotar àmpliament aquests aspectes i ofereixi plats "tradicional", "com els d'abans", "com els fets a casa", "de l'àvia", etc.

Aquesta tendència, aquesta "recerca" del que és natural, artesà, per part dels consumidors, no ha passat desapercebuda als diferents actors socials implicats en aquest procés: editors, restauradors, promotors turístics... Mentre que el consumidor busca recuperar el control sobre el que menja, des de l'altre costat de la barrera comercial s'ha buscat oferir al públic general més informació sobre el producte ofert, que porti fins al "seu origen" i que en destaquï els elements tradicionals i artesans. D'aquesta manera, s'ofereix al consumidor allò que busca i es tranquil·litza la seva consciència alhora que es reafirma la tendència cap al que és "tradicional" i "natural".

Però no podem oblidar que, igual que qualsevol altre aspecte de la cultura, res no és estàtic, sinó dúctil i en contínua reelaboració, recreació. D'aquesta manera, la tradició també es construeix, es "crea" i es "recrea" cada dia. Així, per exemple, una estratègia que han tingut en compte les cadenes de menjar ràpid per tal d'assegurar-se una clientela futura ha estat precisament fidelitzar els clients des de nens, i fer-los integrar els sabors i les aromes del menjar

ràpid com a part del seu passat, de la seva "tradició" alimentària personal. Com destaca l'escriptor nord-americà Eric Schlosser en relació amb els establiments de menjar ràpid dels Estats Units: "Els sabors dels aliments de la infantesa sembla que deixen una marca indeleble i els adults solen tornar-hi sense que moltes vegades sàpiguen per què. Aquests aliments reconfortants es converteixen en una font de plaer i d'assossegament, un fet que les cadenes de menjar ràpid s'esforcen a proporcionar. Els records infantils dels menús Happy Meal es poden traduir en visites freqüents als McDonald's a l'edat adulta, com la dels anomenats usuaris massius, és a dir, els clients que hi mengen quatre o cinc cops cada setmana".

No és estrany que la publicitat ofereixi plats "tradicional", "com els d'abans", "com els fets a casa", "de l'àvia"

La recerca dels plats "tradicional", "autèntic", la valoració de les "cuines familiars", dels receptaris antics, de les receptes de transmissió oral, etc., es produeix, doncs, molt particularment, en un moment social i històric en el qual la transformació industrial dels aliments allunya cada cop més el consumidor dels països industrialitzats del control i el coneixement sobre els processos de producció. El retorn al que és "tradicional", als vells "sabors" culinaris, a les coses de què es coneix l'origen –incloent també dins d'aquest àmbit el creixement de la importància i la recerca del que és "bio", de l'agricultura i de la producció agroalimentària ecològica (PAE)– es converteix, doncs, en un valor íntimament lligat tant al gaudi culinari com a l'alimentació en termes generals, sobretot pel que fa a aspectes relacionats tant amb la qualitat dels productes com amb la salut percebuda.

Aquesta valoració implica una demanda social d'aquest tipus de productes, que reverteix en diversos i amplis àmbits socials, culturals i econòmics, com pot ser el cas dels individus i les famílies –sobretot les que poden permetre's anteposar una certa qualitat al preu–, dels gurmets o dels crítics gastronòmics –amb la seva influència mediàtica–, del món de la publicitat, de l'àmbit editorial, dels cuiners i restauradors, dels operadors turístics, etc., que des dels seus respectius àmbits professionals hi han contribuït i hi contribueixen, dins d'un procés social general que no sembla, almenys en un futur pròxim, que s'hagi d'acabar. ■

Agricultura ecològica, una realitat que creix dia a dia

MONTSE ESCUTIA

Enginyera agrònoma especialitzada en agricultura ecològica. Secretària general i responsable de formació de l'Associació Vida Sana.

cursos@vidasana.org

L'oferta de formació en agricultura ecològica és cada cop més àmplia, però queda molt camí per recórrer. L'Associació Vida Sana ha creat Cultivabio, una plataforma de formació integral i assessorament en línia.

Quan el 1986 l'Associació Vida Sana va fer el seu primer curs de formació en agricultura biològica adreçat a tècnics pretenia posar remei a un problema que, en aquells inicis del moviment, era comprensible i que amb el temps s'ha anat solucionant, però potser no tant com caldria i desitjaria el sector.

L'oferta de formació en agricultura biològica comprèn actualment gran part del territori espanyol i any rere any dona resposta a una demanda creixent en aquest sentit.

L'educació en agricultura biològica s'hauria d'incloure en els currículums educatius ja des de l'educació primària

L'accés a la formació pública i gratuïta de tots els agricultors i ramaders que desitgin reconvertir les seves finques s'ha limitat fins ara a unes quantes iniciatives en algunes comunitats autònomes. Amb tot, és una tendència que va augmentant i, fins i tot en algunes comunitats, és obligatòria perquè els agricultors puguin rebre subvencions destinades a la producció ecològica, com en el cas de Castella-la Manxa o de Catalunya. Seria

interessant que aquesta formació s'adapti a les seves veritables necessitats i no es converteixi en una càrrega més per a alguns agricultors que, a causa del mateix sistema de control, ja estan sotmesos a més obligacions que la resta de sistemes productius.

Mentre que l'oferta formativa augmenta, l'assessorament continua sent una assignatura pendent i només està organitzat en aquelles zones on la concentració de productors ecològics comença a ser important. Tot i això, es tracta en la majoria de casos de tècnics contractats per cooperatives de productors i, per tant, finançats per ells mateixos.

Per això és evident que també cal que hi hagi tècnics ben preparats i que coneguin el sector. Ja fa temps que es reclama que l'agricultura ecològica arribi de forma general a totes les escoles d'enginyers tècnics agrícoles i enginyers agrònoms. Aquest tipus d'agricultura hauria d'estar present de forma transversal en totes les assignatures que s'estudien i no, tal com sembla que és la tendència general, limitar-la a una assignatura optativa. També seria bàsic disposar d'una especialitat en agricultura ecològica per a tots aquells alumnes que vulguin en el futur dedicar-se professionalment a aquest sector.

Algunes universitats han començat a oferir formació de postgrau per cobrir el buit dels plans d'estudi oficials. Cal destacar el màster d'Agricultura Biològica que la Universitat de Barcelona va iniciar el 1998 i que s'ha consolidat com un referent que atrau alumnes d'arreu del món. També, el màster d'Agroecologia que ofereix la Universitat de Còrdova amb un enfocament més global, en el qual s'aborden aspectes socials i econòmics de la producció agrària.

També ha estat una demanda del sector que s'inclogui l'agricultura ecològica en l'ensenyament de la formació professional reglada. El 2007, l'INCUAL

(Institut Nacional de Qualificacions Professionals del Ministeri d'Educació i Cultura) va publicar les qualificacions professionals de la família professional d'activitats agràries i hi va incloure per primer cop l'agricultura i la ramaderia ecològiques.

Més enllà de la formació reglada i com a mostra del gran dinamisme i auge del sector, l'oferta és àmplia i variada i els cursos es multipliquen a escala local. Per garantir la qualitat de la formació val més informar-se abans d'inscriure-s'hi i apostar preferentment per centres i entitats de prestigi reconegut en el sector per la seva àmplia trajectòria i experiència: en l'àmbit estatal, la mateixa Associació Vida Sana i la Societat Espanyola d'Agricultura Ecològica; en l'àmbit regional, l'Associació o el Centre d'Investigació i Formació d'Agricultura Ecològica i Desenvolupament Rural (CIFAED), l'Escola

Agrària de Manresa, a Catalunya, o la Universitat Rural Paulo Freire a Tierra de Campos, ubicada a Amayuelas de Abajo (Palència). A més se sumen algunes granges o finques experimentals com La Peira, a València, o la d'Arrecife del Cabildo, a Lanzarote. I entitats centrades en altres sistemes relacionats amb l'agricultura ecològica com l'Associació d'Agricultura Biodinàmica d'Espanya o les xarxes de Permacultura.

A més de la producció agrària, la formació s'ha d'estendre a altres camps, com ara la transformació de les matèries primeres biològiques, el màrqueting, la comercialització i la gestió econòmica de les finques. En tots aquests àmbits, hi ha una mancança d'oferta formativa a penes coberta per algunes jornades o dins d'un curs més global. Les fires tenen aquí un paper important, ja que ofereixen xerrades o seminaris paral·lels en

BioCultura, una cita imprescindible

Al contrari dels efectes negatius que la conjuntura econòmica mundial va tenir l'any passat sobre l'agricultura nacional convencional, l'agricultura ecològica ha crescut exponencialment a l'Estat espanyol. Hem arribat a les 1.317.751 hectàrees, la qual cosa ens situa en el primer lloc del rànquing europeu de producció, i als 23.459 productors i elaboradors.

Les vendes de productes "bio" també van augmentar un 20% i es van situar en un volum de negoci de 600 milions d'euros/any al nostre país, cosa que indica que el sector continua creixent a bon ritme. Segons l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació (FAO), els productes ecològics continuen suposant un percentatge petit en les quotes del mercat mundial d'aliments, entre un 1% i un 3%. Però l'opinió pública continua mostrant un interès creixent per l'agricultura ecològica i, també, manca de confiança en l'agricultura intensiva i els transgènics.

En el cas espanyol, el consum d'aliments i begudes "bio" es troba encara en l'1%, molt per sota del 2,5% al 5% dels mercats italià, britànic, suec o danès. Els alemanys consumeixen 38 euros/habitant/any, mentre que els espanyols estem encara en els 5 euros per persona.

L'augment del consum intern ha estat des de sempre una de les principals prioritats de la fira BioCultura. Aquest any, i amb aquest objectiu principal, van participar en l'edició de Barcelona més de 80.000 persones, una bona xifra si tenim en compte que formen part

de la consciència col·lectiva per aconseguir una vida i un planeta millors...

BioCultura és la fira més esperada i també la que abanderarà el moviment "bio" a l'Estat espanyol. Més de 700 empreses i ONG que treballen i s'esforcen diàriament per millorar les coses hi mostren la passió per la seva feina i els seus resultats, a més d'establir-hi bionegocis ètics.

Anima estar convençut que el futur dependrà que molts més productors entrin a formar part de les files de la producció ecològica i que els consumidors es decideixin a fer aquest pas tan important per a la seva salut i la del medi ambient. BioCultura és, sobretot, una cita imprescindible per als professionals de cada sector. D'altra banda, les activitats paral·leles plantegen infinitat de propostes que volen informar i educar per poder prendre decisions de forma holística. També s'hi organitzen activitats lúdiques.

Ángeles Parra,

*presidenta de l'Associació Vida Sana
i directora de BioCultura*

què es tracten temes relacionats amb la comercialització i la venda de productes ecològics. El 2007, la Universitat de Vic, en col·laboració amb l'Associació Vida Sana, va iniciar un curs d'extensió universitària sobre Transformació de matèries primeres ecològiques, en modalitat semipresencial.

Educar el consumidor

El sector només podrà desenvolupar-se àmpliament i estendre's a tots els àmbits de la societat si els consumidors coneixen i reclamen aliments biològics. Per això és important també la tasca educativa de molts cursos i tallers pràctics que ofereixen entitats, ajuntaments, centres cívics, etc., molts cops dirigits als horts d'autoconsum però amb una aposta clara pels sistemes de producció ecològics.

També és una reivindicació que l'educació en agricultura biològica s'inclouï en els currículums educatius ja des de l'educació primària. Els nens han de conèixer els avantatges d'aquest tipus d'agricultura perquè en el futur puguin ser consumidors responsables i gaudeixin d'una alimentació sana. En aquest sentit, els horts escolars són una eina molt apropiada que hauria de fomentar-se al llarg de tot el territori tal com ja estan fent alguns governs autonòmics com el balear o ajuntaments com el de Girona.

Un altre aspecte que està ajudant molt a la promoció de l'alimentació ecològica és fomentar la seva presència als menjadors escolars, ja que impulsa la creació de centrals de compra que faciliten l'accés per part dels gestors de menjador a aquest tipus de productes. Hi ha experiències reeixides a Andalusia, el País Basc i Catalunya.

Amb el nom de Cultivabio, l'Associació Vida Sana ha creat una nova plataforma de formació en línia destinada a la formació i l'assessorament en agricultura ecològica. La formació en línia ofereix múltiples possibilitats: accés des de qualsevol lloc del món, sense horaris ni desplaçaments, relació més fluïda amb el tutor, informació actualitzada permanentment i nombrosos recursos disponibles durant el procés d'aprenentatge. Era lògic que, després de deu anys d'experiència en la formació a distància, l'Associació oferís aquesta nova modalitat amb l'objectiu de facilitar un cop més l'accés a tantes persones interessades com sigui possible.

Es tracta d'un projecte global de formació en agricultura ecològica que inclou cada un dels processos relacionats amb la promoció i l'augment de la producció ecològica a Espanya: cultiu, transformació, comercialització, difusió i educació. La plataforma *e-learning* ofereix cursos de formació especialment adreçats a agricultors, ramaders, tècnics, dones de zones rurals interessades a

Reptes de futur

- Oferir formació i assessorament gratuït a agricultors i ramaders adaptats a les seves necessitats.
- Ampliar l'oferta de formació professional reglada en agricultura i ramaderia ecològiques.
- Introduir l'agricultura ecològica de manera transversal en els plans d'estudi de les enginyeries.
- Posar en marxa un màster oficial.
- Introduir l'agricultura ecològica en els currículums escolars des de primària.
- Enfortir la formació de tota la cadena de la producció ecològica, especialment la transformació, distribució i comercialització.

crear petites empreses de transformació de productes ecològics, empresaris de la transformació, distribució i venda de productes ecològics, empleats de botigues de productes ecològics, cuiners, professionals de la salut, empresaris, periodistes i educadors ambientals. L'oferta es completa amb cursos presencials, jornades i assessorament en línia i telefònic.

L'objectiu principal d'aquesta nova plataforma és incrementar els coneixements sobre agricultura ecològica dels diferents agents del sector per ajudar a fer-lo créixer i difondre'; millorar les produccions agràries; professionalitzar els canals de comercialització, incrementar el nombre d'empreses dedicades a l'elaboració i transformació de productes ecològics; contribuir a l'ocupació de les dones, especialment en zones rurals; millorar la presència de l'agricultura ecològica i el foment del consum responsable en els mitjans de comunicació; fomentar l'hort ecològic com a eina d'educació ambiental; formar cuiners i professionals de la salut en l'ús d'aliments ecològics, i formar professionals de la inspecció de la producció agrària ecològica.

El projecte, de dos anys de durada, forma part del Programa EmpleaVerde de la Fundació Biodiversidad i està cofinançat pel Fons Social Europeu. Gràcies a això, dos mil treballadors de pimes, agricultors, professionals liberals, treballadors autònoms i de cooperatives podran accedir gratuïtament tant a la formació com a l'assessorament de la plataforma. ■

+ info

Associació Vida Sana www.vidasana.org
 Plataforma Cultivabio cultivabio.org

Sostenibilitat i responsabilitat en el turisme

SOLEDAD MORALES

Doctora en Geografia per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professora dels Estudis d'Economia de l'Empresa de la UOC i sòcia fundadora de Makà Ecotourism, agència de viatges i consultoria especialitzada en turisme sostenible i responsable.

smoralespe@uoc.edu

El turisme responsable és un enfocament per fer negoci, no un producte. Afecta la visió estratègica i l'organització interna de les empreses i es qüestiona l'essència i l'ètica de com es fan els negocis i la nostra manera de consumir, educar i sensibilitzar.

El turisme és, segons alguns experts, la indústria “legal” més important del món. Des que es va convertir en un fenomen de masses al segle xx, i va superar així la frontera de la classe social, les xifres de viatgers i de generació de riquesa s’han anat multiplicant a un ritme frenètic, el doble cada set anys. La indústria turística s’ha convertit en l’activitat econòmica principal de l’economia de molts països, siguin desenvolupats (com l’Estat espanyol o Catalunya, on representa prop del 12% del PIB) o en vies de desenvolupament (en alguns casos seguint fins i tot una estructura de monocultiu). El turisme, a més, com a fenomen sociocultural i econòmic de la societat industrial i postindustrial, és avui un bé de consum generalitzat i una de les inversions fixes de l’economia familiar en els països desenvolupats.

Com qualsevol altra activitat econòmica, el turisme té virtuts i defectes, produeix impactes positius i negatius i no té una moralitat superior a la de qualsevol altra indústria. Així, al costat d’un model depredador, consumista i acumulador, hi ha hagut veus dissidents i crítiques (ara ja normalitzades) que han apostat per la sostenibilitat i han posat l’atenció en els límits del model capitalista. Actualment, aquestes veus estan fent un pas endavant per fomentar un turisme més respectuós, inclusiu i responsable.

En la seva definició més general, el concepte de sostenibilitat aplicat al turisme ha experimentat una evolució significativa i interessant i ha passat d’una visió exclusivament ecologista (el que podríem anomenar sostenibilitat verda o ecoeficiència) a una de molt més holística, que incorpora criteris de justícia social i d’eficiència econòmica.

La primera cal vincular-la a la preocupació i el ressò social/mediàtic pels efectes del canvi climàtic i els límits ambientals del planeta, però també a la consciència del cost que suposa el turisme sobre el conjunt de les activitats econòmiques. A la segona, en canvi, la sostenibilitat adquireix una dimensió més àmplia i incorpora criteris socials, econòmics i mediambientals, així com l’essència i l’ètica de com es fan els negocis i com entenem la nostra manera de consumir, educar i sensibilitzar.

L’OMT centra les actuacions de turisme sostenible en el programa d’eradicació de la pobresa

L’evolució i ampliació del concepte de sostenibilitat en el turisme no es pot entendre sense tenir en compte els discursos sobre la responsabilitat corporativa, que es van incorporant a la indústria, a poc a poc i a diferents ritmes.

La sostenibilitat i la responsabilitat han adquirit més importància en el turisme per diversos factors. La conscienciació sobre el canvi climàtic i la contribució negativa que en fa el turisme, sobretot a causa de l’impacte mediambiental dels desplaçaments; l’increment de la bretxa social entre rics i pobres, per la qual cosa

l'Organització Mundial del Turisme (OMT), per exemple, centra les actuacions de turisme sostenible en el programa d'eradicació de la pobresa; el deteriorament de valors socials i empresarials, com el de la cobdícia empresarial, que demostren una crisi del model actual, o les tendències i la consciència dels consumidors, que demanen productes més ètics i justos, en són alguns.

Hi ha, per tant, consciència dels límits i de la crisi del model, tant en termes mediambientals, socials i

El turisme s'ha convertit en un producte principal de l'economia de l'experiència però també de la demanda d'ofertes més justes

econòmics com de valors, però també una demanda real. De fet, cada cop més els turistes s'estan convertint en *value sensitive travelers*, és a dir, persones que busquen més valor afegit en el viatge i estan més sensibilitzades i implicades en el territori, la societat i la cultura dels llocs que visiten i "consumeixen". Efectivament, la sensibilitat social cap al medi ambient i les diferències culturals és cada cop més visible, però també és cert que estem davant de viatgers cada cop més experimentats, que lluny d'acumular destinacions busquen el que és *diferent i autèntic* per experimentar, tenir vivències i records memorables que vagin més enllà d'una simple fotografia i que els facin sentir bé. El turisme, doncs, s'ha convertit en un producte principal de l'economia de l'experiència però també de la

demanda d'ofertes més justes i ètiques.

Què significa sostenibilitat o com podem determinar que és o què no és sostenible? Sostenibilitat és responsabilitat corporativa? És ecologia? Està vinculada a la integració i a la igualtat social? La resposta és que la sostenibilitat engloba tot això i molt més. Aplicar un enfocament sostenible avui dia significa incorporar criteris de sostenibilitat mediambiental, social i cultural i d'eficiència econòmica d'una manera integradora i responsable. Sostenibilitat, per tant, no és només ser "verd", sinó consumir i fer negoci d'una manera més eficient i responsable.

Un enfocament en construcció

La responsabilitat dins de l'àmbit empresarial és un enfocament en construcció que es pot trobar formulat sota els termes de *responsabilitat corporativa* (RC), *responsabilitat social empresarial* (RSE) o *responsabilitat social corporativa* (RSC). Aquest enfocament s'està desenvolupant de forma molt accelerada en l'àmbit empresarial mundial i s'ha de considerar com un dels vectors crítics de competitivitat i creixement empresarial que és al centre del debat econòmic, social i polític a tot el món.

Hi ha grans controvèrsies sobre la manera com s'està utilitzant aquest enfocament en el món de l'empresa i es planteja la pregunta de si veritablement estem o no davant d'una eina de gestió empresarial autèntica, potent i innovadora, una eina que comporta una reformulació del model capitalista liberal. El cert és que l'aplicació de la RC ha obert un debat, ha generat un discurs i ha posat en pràctica eines operatives i de gestió que estan donant lloc, dins del mateix capitalisme, a una nova manera, menys economicista i més humanista, d'entendre els negocis i el consum.

L'empresa responsable, la que s'emmarca dins aquest nou corrent econòmic, s'ha definit com la que té per propòsit perdurar en el temps i col·laborar en el progrés i la millora de l'entorn natural i social en què opera. Segons el Llibre Verd sobre RSC que va presentar la Comissió Europea el 2001, la RSC, entesa d'una manera sintètica, és un terme que descriu aquelles empreses que es preocupen per l'impacte de les seves decisions empresarials i inverteixen en la millora del benestar comú.

El terme *responsable* està consolidat en l'opinió pública i és una referència prou acceptada avui dia, però, malgrat tot, es pot convertir en un terme *políticament* (o *estratègicament*) *correcte* si no s'aplica d'una forma real. Per tant, no cal acceptar-lo acríticament o confondre'l amb *filantropia* empresarial. De fet, el

terme *social* dins del discurs i la pràctica de la responsabilitat empresarial s'ha confós de vegades (o s'ha associat quasi exclusivament) amb *patrocini* o *subvenció* de projectes socials i mediambientals que busquen millorar el benestar comú i, segons la meua opinió, desvien i mercantilitzen la veritable essència i aplicabilitat de la responsabilitat a l'àmbit empresarial.

La RC no és només acció social, no és filantropia, és un intangible, creador de valor, que es pregunta més sobre com una empresa guanya diners que no pas sobre com els gasta. La RC, per tant, s'incorpora a la visió estratègica de l'empresa i entra en la dimensió de la pregunta: *sóc responsable tal com faig negoci?* Així, la RC parla de visió d'empresa i d'organització interna del negoci, i fa referència a la manera d'entendre l'empresa i la seva funció en la societat. La RC té veritable sentit només si forma part de l'estratègia i la visió empresarial.

Per al sector turístic, la RC (o les pràctiques responsables) té un valor afegit ja que el seu producte es basa en els recursos ambientals, socials i culturals, tangibles i intangibles, d'una destinació. De fet, el turisme es pot definir com "el lloguer dels recursos

i de la cultura dels altres" o "el lloguer dels nostres recursos i de la nostra cultura als altres". Per tant, l'obertura i la sinergia amb l'entorn i la preocupació per l'impacte de l'activitat s'hauria de convertir en un procés prioritari per a l'empresa turística i per a tots els agents implicats en la indústria, en siguem usuaris, empresaris o planificadors. La Declaració de Ciutat del Cap sobre Turisme Responsable a les Destinacions del 2002 ja ens ho diu: "Millors llocs per viure, millors llocs per visitar".

Turisme responsable

Com ha calat la responsabilitat en el sector turístic? Com s'ha reflectit? On són els debats i les pràctiques actuals? Malgrat que la RC forma part central dels discursos públics, especialment de l'europeu, i, fins i tot, del discurs social, no té el mateix ressò en la pràctica empresarial, i això és també evident en la indústria turística.

El que sí que ha generat la responsabilitat aplicada al turisme és un nou terme, *turisme responsable*, que s'ha vist, bàsicament i fins ara, com un nou producte turístic, diferent de la resta i, en alguns casos, diferent també del turisme sostenible. Aquesta dissociació ha

Gaia Education y el Campus para la Paz y la Solidaridad, de la Universitat Oberta de Catalunya, UOC, presentan

Curso Virtual Gaiaeducation de Diseño para la Sostenibilidad

Este curso virtual está basado en los cuatro pilares básicos del Curso de Diseño de Ecoaldeas, EDE: las dimensiones **social**, **económica**, **ecológica** y **visión del mundo**, de la sostenibilidad. Se trata de un curso que hace uso de toda la experiencia y saber acumulados en la red formada por algunas de las ecoaldeas y comunidades más exitosas del planeta.

Octubre 2010–Junio 2011

Dirigido a:

- Estudiantes con interés por el diseño sostenible
- Educadores que quieran aprender nuevas habilidades y perspectivas
- Planificadores y diseñadores de comunidades
- Miembros de organizaciones no gubernamentales
- Profesionales de la planificación urbana, rural y regional
- Líderes comunitarios, tanto en ecoaldeas, como en cualquier comunidad rural o urbana
- Profesionales de la arquitectura, la construcción y la ingeniería
- Investigadores y diseñadores de la permacultura y agricultura ecológica
- Expertos en energías renovables
- Empresarios interesados en la responsabilidad social y ambiental y en el desarrollo ético y sostenible

¡Aprende a diseñar con expertos de los mejores centros de investigación y desarrollo de formas de vida de bajo im-acto en emisiones de carbono!

Para más información visitar: www.gaiaeducation.net o escribir a: virtualede@giaeducation.net

provocat una certa confusió en el mercat, on s'ha pensat que el turisme responsable és només el que es comercialitza amb el nom de "turisme solidari" o "turisme just", que es du a terme en països estrangers o que promouen agents no turístics com les associacions o les ONG.

Segons la Declaració de Kerala de 2008, el turisme responsable no és un producte, és un enfocament que està implícit en la definició de sostenibilitat (de fet, obligatòriament implícit) i que té a veure amb com es gestiona el negoci turístic, siguem receptors o emissors de turisme. Per tant, totes les formes de turisme han de ser més responsables, i tots els agents implicats han de fer que es faci realitat.

Segons la Declaració de Ciutat del Cap del 2002, el turisme responsable té les característiques següents:

- Minimitza els impactes econòmics, mediambientals i socials negatius.
- Genera més benefici econòmic per a les poblacions locals i millora el benestar de les comunitats d'acollida, així com les condicions laborals i l'accés al negoci turístic.

Les empreses turístiques han de posar l'accent en tres vectors de responsabilitat: mediambiental, social i econòmic

- Implica la població local en les decisions que afecten la seva vida i les seves oportunitats futures.
- Contribueix a la conservació del patrimoni natural i cultural i a la diversitat mundial.
- Proporciona als turistes experiències molt més enriquidores i fomenta relacions més significatives i properes amb la població local i més comprensió de la seva cultura, societat i medi ambient.
- És inclusiu i facilita l'accés de persones amb necessitats específiques (turisme accessible).
- És respectuós amb la cultura, potencia el respecte entre els turistes i les comunitats d'acollida i fomenta l'orgull i la confiança de la població local.

Per poder fer realitat aquest tipus de turisme, els agents implicats i, sobretot, les empreses turístiques, han de posar l'accent en tres vectors de responsabilitat: mediambiental, social i econòmic.

En l'àmbit empresarial, una empresa turística responsable és aquella que té el compromís de buscar i aplicar, d'una manera proactiva, solucions i pràctiques per reduir els impactes negatius de la seva activitat i millorar el benestar de la destinació i de la comunitat

local, l'experiència dels turistes (o usuaris) i l'eficiència del negoci.

Evidentment el producte és un eix central de la responsabilitat d'una empresa, com ho és també la comercialització, però hi ha altres variables que, si no es consideren, dificultaran l'aplicació real de la responsabilitat en el turisme. Una d'elles és com s'organitza i s'estructura internament l'empresa turística i quina és la seva visió estratègica del negoci.

En realitat la pregunta que ens hem de plantejar és si fem negocis amb respecte, justícia i fomentant les relacions positives i, fins i tot, quin és el nostre estil de direcció. El professionals que hem apostat per fer un turisme sostenible i responsable som emprenedors compromesos que apostem per un estil de direcció amb valors i consciència. Però per convèncer tots els agents implicats, no ens hem de basar només en criteris ètics o morals, hem de tenir clar que qualsevol canvi cap a pràctiques responsables és bo i genera benefici, tant si està motivat per l'oportunisme, per estratègia o per moral. Però el canvi ha de ser real i ha de tenir sentit.

Les coses ja no són com solien ser i, segons ens diuen (i crec), mai tornaran a ser iguals. La incertesa, en aquesta situació, és saber cap a on anem. L'anomenada "crisi financera" fa un gran favor als arguments que demanen responsabilitat en els negocis ja que, si més no, ha demostrat el cost de la irresponsabilitat.

El turisme, com una activitat econòmica de gran magnitud i impacte, no es pot quedar enrere i ha de dotar de consciència l'essència i l'ètica de com es fan els negocis i la nostra manera de consumir, educar i sensibilitzar. Ara cal pensar (i actuar en aquesta línia) com podem arribar a una competitivitat sostenible i responsable en el turisme, que posi de manifest la necessitat de revisar com s'organitzen internament les empreses turístiques, de consolidar canals de comercialització més justos i de difondre una nova cultura turística respectuosa, inclusiva i justa. ■

+ info

Comissió Europea, 2001. *Libro Verde: fomentar un nuevo marco europeo para la responsabilidad social de las empresas*. pymesostenible.es/rse-comunicados-europea

Kerala Declaration on Responsible Tourism (2008): www.icrtindia.org/kd.htm

Capetown Declaration on Responsible Tourism (2002): www.icrtourism.org/Capetown.shtml

L'ecologia de la societat industrial avançada

OCTAVI PIULATS

Doctor en Filosofia per la Universitat JW. Goethe de Frankfurt i professor de Filosofia i Antropologia de la Universitat de Barcelona. Cofundador de la revista *Integral*.

octavipiulats@gmail.com

Tant l'ecologia acadèmica com la ideologia ecologista han fet servir a finals del segle xx expressions com "els límits del creixement", "el consum malbaratador", "la contaminació" o "la destrucció de la biosfera". Reflexionar sobre aquests conceptes comporta replantejar què és el "subjecte natural" i valorar si, com sosté Arnold Ghelen, l'home és un ésser "antinatural".

Un observador imparcial que històricament hagués seguit l'evolució de la Terra en els darrers deu mil anys advertiria avui que, en abstracte, la superfície del planeta es pot separar en tres grans conjunts de comprensió d'objectes i funcions.

El primer conjunt inclouria la biosfera amb els seus elements d'aire, llum i aigua; també els ecosistemes minerals com les grans muntanyes o els volcans, els vegetals com les selves i els boscos, i els lacustres i els marins, com els rius, els llacs i els mars amb els seus elements orgànics i inorgànics. L'observador advertiria així mateix que aquest conjunt representa la naturalesa pura i intacta, aquella naturalesa primigènia que determina el seu mateix finalisme i que és independent de l'activitat humana. Aquest conjunt el definirem a partir d'ara com a "món natural".

El segon conjunt seria el dels monocultius agrícoles, els dels ramats i els dels sotabosc, parcs, horts i jardins. Aquest segon conjunt inclou aquella naturalesa que, sense perdre la seva identitat natural i els seus ritmes biològics naturals, ha estat domesticada i fins i tot tractada, de manera que en seguir el seu finalisme original

no acaba lliurant els seus productes a l'ecosistema sinó a l'home. A aquest conjunt l'anomenarem d'ara endavant "naturalesa domesticada".

L'observador descobriria un tercer conjunt d'objectes i funcions: el que constitueix el sòl urbanitzat, és a dir, totes les construccions, objectes i funcions que trobem en les urbs i en les zones rurals urbanitzades. Si l'observador arribés a analitzar el món artificial, hi trobaria escassos objectes pertanyents al món natural primigeni. Fins i tot els elements bàsics d'aire, llum, terra i aigua que limiten el món natural amb l'urbanitzat no apareixen en estat pur en aquests límits, sinó en modificació de les seves composicions, per la qual cosa també trobaria alguns productes naturals domesticats. Els objectes clàssics d'aquest món són objectes artificials que només tenen sentit en el conjunt urbanitzat. És cert que una part d'aquests objectes estan elaborats amb matèries primeres domesticades, però una gran part dels objectes fonamentals d'aquests conjunts, com ara els ordinadors, els frigorífics, els automòbils, les televisions, les robes sintètiques, etc., són objectes elaborats amb matèries primeres artificials, com per exemple el plàstic.

Per tant, denominarem "món artificial" aquest món que en principi és "cultural". Aquesta preferència del que és artificial sobre el que és cultural no és arbitrària, ja que es legitima en primer lloc pel fet que el món cultural no coexisteix amb el món natural primigeni sinó que el nega, i en segon lloc perquè la major part d'aquest evita el contacte amb el que és natural i s'autoconstrueix amb substàncies estranyes a la naturalesa i als seus cicles.

Si l'observador trasllada l'atenció de l'objecte al subjecte descobrirà que en el subjecte modern hi ha també un reflex dels tres mons. L'home té una dimensió natural primigènia que és constitutiva i fonamental per a les dimensions posteriors. Aquesta dimensió és sens

dubte biològica, és a dir, radica en els seus ritmes de respiració, alimentaris i metabòlics, i és també psíquica, ja que el sistema nerviós i psíquic humà no es pot desvincular dels ritmes naturals; però no s'esgota en el que és mental i físic, sinó que allò natural i primigeni aporta un component d'equilibri a la mateixa consciència i a les condicions de possibilitat de la vida humana.

En l'home també trobem una dimensió natural domesticada o humanitzada en un primer grau. L'ésser humà va evolucionar físicament i psíquicament un cop es va anar allunyant de la seva vida al costat dels ecosistemes i s'ha anat elaborant ell mateix en un procés de transnaturalització que el porta cap a una criatura seminatural a causa de l'evolució genètica d'adaptació al nou medi i al seu procés d'autodomesticació.

L'home és alhora un ésser que porta vestimenta sobre la pell, i fins i tot objectes que perfeccionen els seus sentits naturals, i un ésser el llenguatge i els processos d'intel·ligència i de consciència del qual s'han emancipat dels ritmes naturals i s'orienten cap a projectes propis de felicitat i risc personal. L'home és sobretot un ésser amb capacitat per transformar la naturalesa a imatge i semblança seva i per crear un altre món nou al seu costat, que li permeti un desenvolupament global dels seus projectes. Té també una dimensió cultural, que el defineix com a creador del que és artificial.

L'home és sobretot un ésser amb capacitat per transformar la naturalesa a imatge i semblança seva

El món natural primigeni, amb els seus cicles i les seves funcions geoclimàtiques de producció natural, metabolisme, distribució, destrucció, reutilització i retroalimentació, i els seus mecanismes compensatoris de reequilibri químic i de regeneració biològica, constitueix el fonament de l'existència per als dos mons restants.

És a dir, a simple vista o en l'àmbit biodinàmic, i sense entrar en els complexos processos fisicoquímics que tenen lloc a escala microscòpica, la potència del món natural primigeni resideix en tres aspectes. En primer lloc, els elements bàsics per al creixement de qualsevol vida i qualsevol alimentació provenen del món natural gràcies a la biosfera i els astres. En segon lloc, les matèries primeres fonamentals per a la vida de caràcter vegetal o animal o bé provenen dels ecosistemes o bé de la naturalesa domesticada que al seu torn depèn de la primera. En tercer lloc, el món natural primigeni té

una estructura homeostàtica d'equilibri entre els seus components, que és vital per evitar en part l'entropia, la dispersió i l'esgotament de l'energia i es tracta d'un cicle de producció, transformació, destrucció i reciclatge natural establert entre el món orgànic i l'inorgànic que, construït fa milions d'anys, garanteix el manteniment de l'energia, la vida de les espècies i fins i tot la regeneració d'aquestes espècies davant de qualsevol patologia.

El subjecte humà necessita el primer nivell de relació amb el món natural. Per mantenir la vida necessita llum, aire, aigua i aliments purs, per tant el món natural és la seva condició de possibilitat. Però també necessita el segon nivell, és a dir, per construir la seva dimensió cultural necessita en gran part de matèries primeres originals; i així mateix, el món artificial urbanitzat només es pot mantenir energèticament si s'insereix i imita aquest cicle homeostàtic i productiu del món natural.

Paradoxes i disfuncions

Seguint la terminologia que va popularitzar H. Marcuse en les seves obres, denominarem societat industrial avançada aquella societat actual que integra en ella mateixa el coneixement i la tecnologia de les tres grans revolucions econòmiques, científiques, socials i tecnològiques. És a dir, aquella societat que integra les tecnologies del neolític amb la ciència i la tecnologia de la Revolució Industrial del XIX, i els avenços globals de les noves tecnologies de la societat del consum de finals del segle XX. A més, són societats obertes a una quarta revolució industrial que s'està produint ara, basada en les noves tecnologies, de manera prioritària la informàtica i l'enginyeria genètica.

Si analitzem ara el model estàndard de la societat industrial avançada, a través del criteri obtingut sobre el subjecte i l'objecte en la tesi dels tres mons i les seves interrelacions, advertirem de seguida una sèrie de paradoxes i disfuncions que en primer terme són objectuals, és a dir, són rebudes externament pel subjecte d'aquesta societat.

La primera disfunció apareix per la ruptura qualitativa que suposa el món artificial respecte als altres dos mons. En especial, aquesta disfunció és aguda en les grans urbs. Aquesta diferència qualitativa obliga el subjecte de les societats industrials avançades a viure i treballar en un medi allunyat i estranyat de la naturalesa primigènica i fins i tot de la naturalesa domesticada de les quals forma part constitutivament. L'home modern habita envoltat de ciment, cables, ordinadors, automòbils, frigorífics, telèfons i plàstics, i sovint viu en habitacions on la llum natural, l'aigua no clorada i l'aire ambiental difícilment hi penetren. A més, el subjecte

modern s'alimenta de la dieta industrial, que al seu torn suposa un estranyament de la dieta d'elements naturals primigenis.

El resultat d'aquesta contradicció és la desnaturalització de les bases de la vida del subjecte, la qual cosa s'expressa amb la irrupció de patologies físiques i psíquiques. Una segona conseqüència d'aquesta contradicció s'expressa també en la nostàlgia i la necessitat del subjecte de la societat moderna avançada per deixar així que pot el món artificial i viatjar al món natural domesticat o primigeni.

La segona disfunció a la qual se sotmet el subjecte en la societat industrial se centra en el fet que en el món artificial es dugui a terme una inversió de valors pel que fa a la realitat objectual. És a dir, d'acord amb la tesi dels tres mons i la prioritat del primer món com a fonament de vida i existència dels altres dos, en la societat humana el màxim valor hauria de recaure en el món primigeni, i el darrer en el món cultural, i tanmateix en les societats industrials s'inverteix aquesta relació, amb la qual cosa el que és natural socialment i políticament depèn i deu el seu fonament al que és cultural o artificial. El resultat d'aquesta inversió de valors s'expressa en el creixement constant del món artificial i del món natural domesticat a costa del món natural primigeni. Aquest creixement constant va acompanyat del control i la centralització que el món artificial exerceix sobre els mons naturals. El resultat final és la destrucció del món natural primigeni, que per ser el fonament de la resta posa en perill l'existència de tots els mons.

La tercera disfunció es remet a l'àrea de producció. Les societats industrials disposen de la tècnica necessària per produir a partir de matèries primeres naturals, objectes, màquines i artefactes no existents a la naturalesa gràcies a energies que obtenen també de la mateixa naturalesa. Però les societats actuals avançades també disposen de la tècnica per produir a partir de processos químics elementals, matèries primeres sintètiques, és a dir, matèries primeres que no existeixen per si mateixes en la naturalesa a escala biodinàmica.

L'exemple històric clàssic és el de la química del clor. El clor, com que és un gas d'alta toxicitat, no es produeix aïlladament com a entitat individual en la naturalesa primigènia; en el món natural el clor està sempre lligat sàviament a altres elements com el calci. A través de la tecnologia química iniciada per Lavoisier s'aconsegueix, per mitjà de l'electròlisi, desvincular el clor de les altres substàncies i obtenir-lo en estat pur. Atès que aquestes substàncies sintètiques són gairebé sempre substàncies químiques de rebuig en la producció d'altres substàncies, són molt barates i per tant s'utilitzen en la lògica

del mercat com a substàncies base per elaborar objectes: en el cas del clor, els medicaments, els pesticides, els herbicides, i fins i tot els fluorocarbonats provenen de la química del clor entre altres milers d'objectes i funcions.

Un cop els objectes fabricats amb aquestes substàncies sintètiques es descomponen i aquestes s'alliberen al medi, la contradicció i la violència que significa la seva vinculació a un conjunt natural es trallada a tots els éssers naturals que hi entren en contacte i apareix el fenomen de contaminació tòxica. El nucli dialèctic de la toxicitat s'explica per una manipulació química en l'àmbit microscòpic o molecular de les substàncies naturals, que obliga la naturalesa a fer una cosa que mai no havia planificat i que amb tota seguretat entra en contradicció amb la totalitat. El resultat d'aquesta contradicció produeix la toxicitat, que desenvolupa patologies en el subjecte humà i en tot ésser viu. El mateix model de comprensió es pot aplicar al cas de la fissió de l'àtom.

En altres casos, com el de la transformació del petroli cru al plàstic, en què la toxicitat és menor, l'objecte fabricat amb material sintètic un cop esdevé residu no és integrable en el cicle de destrucció, regeneració i reciclatge de la naturalesa, per la qual cosa la contradicció que es genera és mecànica i estètica.

La quarta disfunció rau en la imitació i la imbricació parcial del món artificial pel que fa als cicles del món natural. En l'era del consum i l'hàbitat familiar, amb la generació de residus orgànics per l'acumulació demogràfica, la societat industrial insereix els seus cicles de consum i rebuig en els cicles circulars del món natural, de manera que són els ecosistemes com el mar i els rius els que regeneren biològicament els residus orgànics humans i connecten els residus d'animals domesticats als cicles climàtics terrestres.

Però, sorprenentment, en el sector de la producció i de l'economia, la imitació i la imbricació dels residus industrials no es porta a terme en part pel caràcter tòxic de les substàncies. Tampoc en el camp de l'energia la societat industrial aconsegueix connectar el seu sistema artificial amb el sistema natural homeostàtic i renovable de la naturalesa primigènia.

Tot això porta a pensar que, mentre que el gran sistema de producció de la societat industrial és lineal i exhaustible, el sistema de la naturalesa és circular i renovable. La societat industrial avançada produeix al marge del circuit d'autoequilibri natural i per aquesta raó els dos mons segueixen lògiques diferents. El producte d'aquesta disfunció entre els dos grans sistemes de producció i distribució es mostra dialècticament en la desertització i l'esgotament dels recursos energètics. El model lineal i accelerat de producció i consum no renovable i escassa-

ment reutilitzable condueix per entropia a la possibilitat d'autodestrucció del sistema i del mateix subjecte.

La cinquena contradicció és de caràcter social i té el seu origen ja en el trànsit del paleolític al neolític, tot i que en les societats industrials avançades ha perdut part de la seva força. Amb l'allunyament i l'estranyament de l'home del món natural primigeni i la construcció d'una naturalesa domesticada i un món urbà cultural, l'home passa de la recol·lecció i la caça dins del grup a l'agricultura i a la ramaderia dins d'un Estat o un imperi; aquesta transició comporta el trànsit d'uns mitjans de producció que poden ser fàcilment autogestionats a uns mitjans de producció centralitzats i jerarquitcats la distribució dels quals, segons els règims polítics, es pot restringir a classes socials determinades.

Dit amb altres paraules: a partir de la introducció de la propietat privada i l'usdefruit privat, el treball remunerat i la mà d'obra assalariada, l'home es trasllada d'una estructura natural en la qual pot satisfer les seves necessitats físiques i psíquiques bàsiques de manera autònoma, a una estructura artificial, complexa i amb

Mentre que el sistema de producció industrial és lineal i exhaurible, el de la naturalesa és circular i renovable

disfuncions, on per accedir als béns naturals depèn d'una moneda que al seu torn obtindrà amb una feina i un salari generalment basat en un desconeixement del finalisme i del seu benefici.

Sense entrar ara en la reconstrucció de la tesi del marxisme sobre el caràcter explotador i alienant del treball i el fenomen de la plusvàlua, el cert és que amb el sorgiment de la mà d'obra assalariada i la propietat privada apareix per primer cop una desvinculació de l'home del gran cicle de producció i de regeneració natural, i el trànsit de l'home al cicle de producció domesticat i artificial, la qual cosa implica una contradicció entre autonomia i heteronomia, ja que el cicle natural de producció, per la seva simplicitat i la transparència de les seves estructures, dóna fàcilment a l'home la possibilitat d'un usdefruit socialment autònom d'aquests mitjans productius, mentre que el món cultural, per la seva complexitat estructural i el seu desenganxament parcial de la naturalesa, obre la possibilitat a l'heteronomia del subjecte davant dels grups socials.

Un dels èxits de la societat industrial avançada ha estat precisament el fet de no potenciar aquesta contradicció entre autonomia rural i heteronomia arti-

ficial, a través d'una producció accelerada, la divisió i l'especialització de les forces de treball, una superproducció d'objectes per al consum i l'aparició de substàncies sintètiques de baix cost; tot això en relació amb una enorme explotació de la naturalesa domesticada i la naturalesa primigènia per mitjà d'avenços tecnològics i de la força de treball de l'home en els països subdesenvolupats. Aquests elements, entre d'altres, han permès a la societat industrial avançada augmentar salaris i crear una riquesa material mínima per mantenir un cert equilibri en el repartiment de béns, a través de l'estructura de l'Estat social. Però aquesta contradicció, que ha estat mitigada gràcies a l'explotació de la naturalesa, que paguem amb la contaminació i l'empobriment del Tercer Món, genera a Occident una contradicció d'un altre ordre.

La contradicció interminable que prové del conflicte entre autonomia en la naturalesa i heteronomia en la societat industrial es tradueix en les societats industrials avançades en les paradoxes del consum.

L'inici del consum en l'home està lligat també a l'origen de les necessitats en les albors de la cultura. Les necessitats físiques i socials de l'home en les societats primitives són simples i no complexes, no es basen en la potenciació del principi del desig i la tinença d'objectes, sinó en una limitació i una simplicitat de necessitats.

Per aconseguir mitigar els conflictes socials que abans hem apuntat, la societat industrial avançada ha de multiplicar primer –molt més que en el món antic– les necessitats naturals de consum de l'home. Això s'aconsegueix creant noves necessitats de caràcter artificial, que només són vàlides per moure's en el món artificial o potenciant i prolongant les necessitats naturals a l'infinit. En segon lloc, la potenciació del consum passa per l'acceleració del mateix consum; amb normes socials i polítiques, l'home es veu motivat a consumir acceleradament béns cada cop més rebutjables i menys resistents, sobretot perquè les substàncies sintètiques han substituït les naturals.

Un tercer aspecte que contribueix a l'augment de la compra i el consum es refereix a la mateixa frustració que psicològicament té l'home davant de la divisió del treball i la dependència d'un salari; és el que en sociologia rep el nom de "satisfacció succedània". Les frustracions de l'home modern se sublimen amb la satisfacció d'un consum superior i més accelerat.

El nucli de la contradicció entre necessitat real i consum superflu es tradueix negativament en el subjecte modern; en primer lloc, en un desequilibri entre salut i treball, ja que el subjecte industrial es veu obligat a obtenir salaris importants per mantenir el nivell social de

consum i això repercuteix en la seva biologia; en segon lloc, en una descompensació entre el que és espiritual i el que és material, ja que els béns de consum són prioritàriament materials; i en tercer lloc, en una absorció disfuncional de l'individu cap a la tinença d'objectes, l'abandonament d'ell mateix i la pèrdua de temps per a ell mateix en el ritual de compra.

Contradiccions perceptives

La societat industrial avançada presenta també algunes disfuncions que el subjecte viu en l'àrea de la percepció i del coneixement i que també es troben en relació amb l'estructura del món artificial.

En primer lloc, la disfunció es concentra en la intuïció i la vivència de l'espai. La societat industrial reemplaça l'hàbitat natural per la construcció d'un espai juxtaposat i orientat a les necessitats productives i econòmiques de la societat, on qualsevol contacte amb l'espai del món natural és eradicat.

Fins i tot en l'àmbit de l'espai de l'habitatge, aquest espai s'organitza en funció d'una alimentació i una higiene necessàries per al procés de producció, sense concessions al record del món natural. A més, l'arquitectura industrial, causada per la concentració del territori, ha abandonat qualsevol relació circular i geoclimàtica amb l'espai i el clima natural i es construeix a partir de la lògica interna del món artificial. Però el tret més problemàtic de l'espai artificial és la dispersió entre les seves parts.

El subjecte de la societat industrial s'enfronta a múltiples espais qualitativament diferents dins del món artificial i del món domesticat que, per l'organització territorial de la producció, es troben allunyats entre si. Aquesta dispersió espacial condueix a la necessitat de transport i de trànsit per mitjà de màquines i artefactes contaminants, que al seu torn porta a la paradoxa de la despesa de temps. El subjecte que viu en les urbs actuals veu com una part important de la seva vida es consumeix recurrent per mitjà d'artefactes les distàncies entre diferents espais. La contradicció de la intuïció artificial de l'espai no tan sols s'expressa en la desnaturalització d'aquesta percepció, sinó en una transformació de l'espai en temps negatiu i inert que el subjecte perd de la seva vida. Recordem que és una fal·làcia el pretès estalvi de temps de les màquines, ja que el famós temps "estalviat" (que ningú no sap on es troba) s'afegeix al procés de producció.

En segon lloc, la distorsió afecta també la intuïció i la vivència del temps. En la societat industrial avançada, el temps natural solar, amb el seu ritme astronòmic i estacional, és considerat obsolet per les necessitats de

producció i substituït pel temps artificial d'un artefacte que és el rellotge. El mesurament del temps de forma mecànica el divideix i l'atomitza, i el pluralitza en parts infinites; es diria que la famosa aporia de Zenó contra el temps i el moviment troba la seva realització històrica en la intuïció temporal del subjecte modern. L'home modern està obligat a viure i a estar pendent de temps determinats i abstractes sense poder mai aprehendre'ls. La contínua vivència de conciliar temps determinats per mitjà d'un artefacte mecànic condueix sovint al fenomen de l'estrès.

Però l'estrès no tan sols apareix com a resultat de la contradicció entre temps solar i temps mecànic, sinó que la seva font més important és la contradicció entre temps mecànic i temps circadiari intern. Com sabem, atès que l'home és un ésser amb una dimensió unida al món natural primigeni des de fa milers d'anys, el seu metabolisme interior biològic funciona d'acord amb el ritme temporal solar i lunar. En les hores de llum s'activen el sistema endocrí i l'activitat metabolitzant, mentre que en les hores de foscor la irritabilitat es redueix i entra en acció la funció regeneradora i reparadora de l'organisme. Amb l'aparició del temps mecànic es produeix una desincronia entre el temps exterior i el temps interior, una contradicció que, malgrat l'adaptació humana, es resol amb una acceleració metabòlica que al seu torn produeix ansietat i estrès.

És Rousseau qui en els seus escrits assenyala que en el trànsit de l'estat de la naturalesa a l'estat de la civilització es produeix una disfunció cognitiva fonamental: el "ser" i el "semblar" es desvinculen. O dit en unes altres paraules: mentre que en el món natural el subjecte pot conèixer el "ser" de les coses i veure la seva relació amb el "semblar" perquè hi ha una vinculació, en el món urbà artificial, a causa de la complexitat, l'artificialitat i la desvinculació d'ambdues categories, és molt difícil conèixer la seva proporció exacta i la seva relació, i per tant arribar a saber "el que són les coses" comporta una enorme dificultat per a la intel·ligència.

Aquesta paradoxa cognitiva s'ofereix ja en el món de la mateixa percepció. En l'aprehensió i la interpretació d'un arbre, un riu o un animal, el subjecte pot equivocar-se per una refracció o per una mala interpretació de la distància o per un estat subjectiu psicològic, però en el món urbà artificial, per la complexitat i l'artificialitat, gairebé res no és el que sembla. Per entendre objectes artificials com un automòbil o un ordinador, malgrat que siguin tan quotidians com l'arbre o l'animal en el món natural, necessitem una aprehensió molt atenta i un coneixement molt exhaustiu del seu finalisme, i tot i així, sobtadament, apareixen qualitats sorprenents que

neguen la nostra comprensió. La percepció externa d'un automòbil ens diu poc sobre la complexitat de les seves funcions i del seu interior; és més, el comportament perceptiu d'un automòbil sobre el gel és totalment diferent del seu comportament sobre l'asfalt, i en un accident descobrim la dimensió del tànatos que comporta aquest artefacte.

Però pel que fa a les funcions no visibles a simple vista i a les interrelacions entre objectes que s'aprehenen per mitjà de l'enteniment i la raó, la desvinculació entre ser i semblar s'accentua. L'ordre d'interrelació entre les parts i el tot en el món artificial és molt menor que en el món natural primigeni i per això es perden les visions de conjunt que porten a la vinculació del ser i el semblar. En conseqüència, per al subjecte modern és molt difícil saber d'on prové realment el fet que hagi d'anar en automòbil a treballar o quin és l'ús que els bancs fan dels seus estalvis; o per què fa servir plàstic en comptes de vidre.

Les disfuncions continuen en el món de la informació quotidiana sobre la realitat. Els mitjans de comunicació proporcionen a la raó humana actual una part considerable dels coneixements quotidians; aquesta informació bàsica per moure's en el món artificial es troba mediatitzada pel capital dels mitjans de comunicació i els subjectes lligats pel seu salari a aquest mitjà. Aquesta informació sobre la realitat apareix esbiaixada i desvinculada del seu context per al subjecte receptor.

En el coneixement científic ens trobem amb disfuncions semblants; la ciència moderna es troba mediatitzada per les institucions i el capital privat, i per tant la investigació s'adreça a segments determinats de la realitat que, a més, es troben desvinculats entre si per l'especialització moderna. La paradoxa arriba a la seva culminació en el món de la comunicació informàtica i l'anomenada "realitat virtual", on res és el que sembla i tot sembla el que no és.

Aquesta contradicció cognitiva entre subjecte i realitat apareix per l'artificialitat de l'objecte i per la seva complexitat; el subjecte modern ha de moure's amb diferents criteris de veritat que, a més, són molt inestables i mai no són definitius en el món artificial. La comprensió tant empírica com intel·lectual de l'objecte i de les seves funcions visibles o abstractes supera normalment, a causa de la seva complexitat, la capacitat del subjecte i els seus límits físics i culturals. D'aquesta contradicció es deriva la possibilitat de mostrar el semblar en comptes del ser, i també el contrari, sense que aconseguim identificar les seves relacions. El món artificial genera, doncs, un pirronisme modern que amenaça la mateixa cultura. En el món modern ja no podem com-

plir el mandat socràtic "coneix-te a tu mateix", perquè la complexitat cognitiva ha arribat al límit de les nostres possibilitats.

El "subjecte natural"

De tot això es dedueix que, a finals del segle xx i en el marc de les societats industrials avançades, ens veiem obligats, en la filosofia de la cultura i en l'antropologia filosòfica, a replantejar-nos el concepte del que és "natural", sobretot a replantejar-nos què és el "subjecte natural". En la base de les disfuncions de la societat actual moderna, hi ha elements que no són comprensibles ni explicables a través de la perspectiva socioeconòmica del marxisme, ni a través de l'òptica de la teoria de l'inconscient de Freud, ni tan sols a través d'anàlisis existencials sobre els fonaments.

Hi ha contradiccions noves que només es poden esquematitzar des d'una valoració ecològica de l'*anthropos* i la *physis*. Aquest nou criteri, els continguts del qual no podem determinar aquí, afirma que no coneixem exactament el contingut de la dimensió natural de l'home, i que la cultura fins ara només ha estat fascinada per la dimensió cultural i no ha advertit que, en aquests temps, ambdues dimensions humanes segueixen camins divergents i per tant contradictoris. La filosofia de la cultura ha d'assumir, doncs, una tasca semblant a la que es va imposar Schopenhauer quan va voler pensar l'home en tota la seva negativitat, només que ara l'hem de pensar en tota la seva naturalitat.

La tesi d'Arnold Gehlen sobre l'"antinaturalitat" de l'home sembla, doncs, una afirmació massa rotunda per ser veritable. En principi, és un problema de llenguatge. L'home, atès que té una dimensió natural primigènia com a condició de possibilitat de la seva mateixa vida, mai no pot ser definit com a "antinatural"; seria negar la nostra primera "sortida" de la naturalesa, és a dir, seria negar la nostra condició biològica, la nostra animalitat. Però el terme *antinatural* tampoc no es pot aplicar a la segona "sortida" de la naturalesa, és a dir, a l'abandonament del nostre nínxol ecològic entre els primats que recullen en mites la majoria de les religions, ja que també en aquest escenari hi ha elements diacrònics i sincrònics que s'integren i coexisteixen al costat de la dimensió cultural. La paradoxa de Gehlen se centra, doncs, en el fet que vulgui deduir tota la cultura de la merament biològica i acabi absorbint i reduint tota classe de naturalisme a la dimensió natural. Per a Gehlen el que és natural es redueix al coneixement biològic científista, mentre que els elements de conjunt de la naturalesa i la seva reflexió filosòfica no semblen tenir oportunitats en la seva obra. ■

Teràpies naturals: salut i paradigma?

ALFONS VINYALS

Terapeuta i fundador de l'Associació Professional de Terapeutes Independents (APTI).
avinyals@uoc.edu

La diversitat d'opcions serà la riquesa futura de l'atenció sanitària. La demanda de teràpies naturals s'està incrementant arreu, i també està augmentant l'interès per la professió. Cada cop més països les reconeixen, les regulen legalment i les integren en els sistemes de salut amb la medicina al·lopàtica.

No hi pot haver cap dubte sobre l'antiguitat de l'ofici de terapeuta, ja present en els "pràctics" de la Segona República, pràctics homeòpates que, per cert, no eren metges. "Pràctics en salut" –literalment *heilpraktiker*, segons la legislació alemanya de principis del segle XX–, un ofici que avui dia engloba un ampli sector de professionals a tot Europa, inclosos els de caràcter sanitari.

El març de 1985 i conjuntament amb d'altres professionals de la salut interessats en les teràpies naturals, més conegudes en aquell moment com alternatives o complementàries, vaig fundar una organització professional a l'empara de les noves lleis postfranquistes que començaven a facilitar la relació sindical entre treballadors de diversos sectors. Tenia la sensació que érem al bell mig d'un fet extraordinari: la fundació d'una entitat que hauria de fer valer els principis del Bé, la Veritat i la Bellesa, tripartició bàsica de l'Ètica, per aconseguir una regulació aleshores ja necessària. Aquella entitat, l'APTI (Associació Professional de Terapeutes Independents), encara solvent avui dins de la CTAC (Confederació de Treballadors Autònoms de la UGT), va inspirar altres fenòmens associatius i polítics del sector que han seguit el seu

tarannà amb més o menys èxit i escrupolositat, tot i que cap ha tingut la força moral de l'APTI original.

A mesura que l'empenta dels professionals terapeutes ha anat introduint-se en la societat i l'ha educada en els valors d'una salut autoresponsable (el terapeuta acompanya i recomana, però no mana; el ciutadà ha de tenir cura de la seva salut), altres sectors sanitaris l'han volgut fer seva, en alguns casos a qualsevol preu. Especialitats com l'homeopatia, l'acupuntura i la naturopatia, que la medicina oficial veia malament fins fa no res, fins i tot quan les practicaven metges, i per les quals mai abans no havia tingut un interès especial, són ara causa de debat i enfrontament.

Metges i metgesses, infermers i infermeres, i fisioterapeutes s'interessen per aquestes activitats terapèutiques que els eren absolutament alienes fa 25 anys, quan vam iniciar les nostres activitats a Catalunya i a Espanya. Alguns sectors sanitaris corporativistes en despleguen ara, tard i malament, una autèntica voracitat acaparadora, amb la pretensió afegida d'abanderar un ofici que no és el seu, però que és capaç de produir grans beneficis als usuaris i a les economies dels que el practiquen, ja que, fins a la recent crisi financera, ha estat un valor en alça. Es consumeix teràpia natural a dojo. Els que volen dominar el mercat, ho saben.

Mentre l'activitat professional dels terapeutes ha estat encoberta i sense capacitat de sortir a la llum, s'ha mantingut un cert equilibri de formes. Quan les normes han canviat, però, quan els terapeutes s'han organitzat i han passat a l'acció política per reclamar el lloc social que els correspon i el reconeixement de l'Estat, les formes més arcaïques de les entitats corporativistes sanitàries han mostrat la cara més agressiva i més dura i han intentat criminalitzar unes activitats lliures de les etiquetes sanitàries convencio-

nals que pretenen ser, si més no, acompanyadores de les sanitàries, és a dir “parasaniàries” i independents de les “marques” habituals, lluny dels pactes amb les multinacionals farmacèutiques, companyes habituals del corporativisme.

Aquesta intenció de criminalitzar el sector és la mateixa que va desplegar Elena Salgado quan era ministra de Sanitat seguint el criteri que li va imposar l'OMC (Organització Mèdica Col·legial) per intentar suspendre el decret 31/2007 de 30 de gener que regulava les condicions per a l'exercici de determinades teràpies naturals a Catalunya, que finalment va anul·lar el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya el juny de 2009. Promogut per la consellera de Salut, Marina Geli, era un decret àgil, simple i generós que incloïa unes acurades guies de formació que es van elaborar amb la col·laboració de més de cent professionals de tot el país i es van estructurar de l'aleshores sotsdirector de l'Institut d'Estudis de la Salut (IES), el malauradament desaparegut Josep Maria Martínez Carretero, i el conegut programa pilot de teràpies naturals que va

Gairebé sempre la manera d'entendre la malaltia és conseqüència de com s'entén la realitat

arrencar a l'Hospital de Mataró el setembre de 2005 amb pacients amb dolor crònic i que, segons dades preliminars del 2008 del departament de Salut, va obtenir uns resultats que, en alguns paràmetres, ratllen l'excel·lència. Prova desenvolupada per terapeutes i metges que van desplegar una relació professional excel·lent. On és el crim?

Metges contra terapeutes

Des de determinades entitats hi ha un interès per promoure la imatge, des del meu punt de vista falsa, que en el món de les teràpies naturals hi ha un conflicte entre metges i terapeutes –cosa que desmenteix la prova pilot de Mataró– o entre sanitaris i els que no ho són. Res més lluny de la realitat; és un enfrontament, sí, però ideològic, filosòfic i de línia de pensament.

És una oposició natural entre dues línies de creença. L'una, la dels terapeutes, que com a filosofia de base tracta les persones i no les malalties, defensa la llibertat de l'ésser humà d'escollir el millor criteri per a la seva salut, una alimentació biològica –deia el filòsof austríac Rudolf Steiner (Croàcia 1981-Suïssa 1925),

l'ideòleg de l'antroposofia, que “qui entén correctament l'alimentació, entén el principi de la curació”–, la vindicació d'un medi ambient pulcre, una terra neta, un planeta sa, una agricultura ecològica, un ús equilibrat dels recursos i una relació comercial (econòmica) ètica.

És una línia de pensament transcendent amb transfons espiritual que considera l'ésser humà no com una proveta amb reaccions físiques i químiques, sinó com una entitat espiritual, tal com, d'alguna manera, havia estat considerat fins al Renaixement, que sostenia la idea d'un univers interrelacionat, viu i espiritual, i que era predominant a pràcticament totes les cultures del globus. Convindria recordar que no és fins al segle XVI que comença a gestar-se el cos ideològic materialista.

L'altra línia de creença, la de la medicina convencional, que tracta les malalties més que les persones, és hereva de la tradició materialista que es va iniciar amb la “primera revolució científica”, amb Copèrnic, Kepler i Galileu. En una segona fase, científics com Bacon, Descartes i Newton van establir un model d'interpretació de la realitat que predominarà fins als nostres dies: materialista i a més mecanicista, amb la prevalença d'una cultura deshumanitzada –“L'home és una màquina”– i amb la posada en pràctica de la “teoria baconiana” d'una natura sotmesa al benefici, a la sobreexplotació de la biosfera, el darwinisme social o a l'eugenesia, clau “científica”, entre d'altres, de l'experimentació amb humans o de l'Holocaust.

L'època materialista és el que a Orient s'entén com *l'era del Kali-Yuga*, la màxima penetració de

l'ésser humà a la matèria, la màxima foscor, fase d'experiència inevitable de la humanitat a través d'un autèntic infern, on el mal, la insolidaritat, l'egoisme i el dolor són prou habituals. Només cal revisar breument tot el que és permès: des de les guerres a l'experimentació "científica" amb nens a l'Àfrica, passant per l'Iraq i Guantánamo.

Aquesta és la veritable confrontació dels dos models: una apreciació radicalment diferent de la cosmovisió i l'antropovisió, que aflora en un moment en què la societat, cada cop més, intueix un probable canvi paradigmàtic precedit per l'actual crisi econòmica. Cal esmentar que dins del plantejament de la salut natural hi ha metges de gran prestigi que no menyspreen la tasca dels terapeutes, ans al contrari, la comparteixen. El "model Mataró" és un fet, i als que no voldrien ni sentir-ne parlar els convindria fullejar el "Harrison" (*Principios de medicina interna*, McGraw-Hill, 2002), autèntica bíblia de la medicina.

Aquest canvi de paradigma social cap a un concepte de la realitat més ampli i generós vers el proïsme posa de manifest que un ésser humà només té dos camins: l'altruisme o l'egoisme que, com molt bé explicava el rabí Jaim David Zukerwar a les seves classes a Barcelona, necessita suports i mitjans fermes que atenguin l'exigència social –cada cop més marcada– de trobar un lloc en l'àmbit de la cultura i la societat.

Medicina integrativa

Des del punt de vista social, hi ha diverses maneres d'entendre la persona, el diagnòstic, la malaltia i el tractament, relacionades amb la tradició de les diferents cultures del nostre entorn immediat, que condicionen també els criteris o opcions mèdiques i terapèutiques. Gairebé sempre la manera d'entendre la salut o la malaltia és conseqüència de com s'entén la realitat.

Les teràpies naturals són aquelles que parteixen d'una base filosòfica diferent a la medicina al·lopàtica i apliquen processos de diagnosi, no de diagnòstic, i teràpia propis. Les que, d'acord amb l'àmplia base filosòfica que les constitueixen, consideren que cada individu és particular i únic, i, per tant, també ho serà l'alteració de la salut que pateix.

Cada vegada més països reconeixen l'existència legal de les teràpies naturals i procuren regular aquesta nova realitat per tal de garantir les condicions de pràctica, de rigor, de responsabilitat i de defensa de la salut pública. Als països que ja reconeixen oficialment les teràpies naturals, la tendència és que estiguin integrades en els sistemes de salut i coexisteixen

amb la medicina al·lopàtica. És el que es coneix com a medicina integrativa.

A la Unió Europea, ja hi ha algunes normatives sobre les teràpies naturals o sobre els productes que utilitzen (directiva 2001/83/CE, de 6 de novembre de 2001). La Comissió Europea va obrir entre 1994 i 1996 dues línies de pressupostos per a la recerca científica vinculada a les teràpies naturals. El Parlament Europeu va aprovar, el març de 1997, l'informe *Paul Lannoye* sobre l'estatut d'aquestes teràpies, que fa recomanacions als estats membres per al seu reconeixement, regulació i harmonització.

La demanda de teràpies naturals s'està incrementant a la Unió Europea i a diversos països del món per satisfer les necessitats de salut de la població. També susciten cada cop més interès com a professió.

Als Estats Units, el 1990, es van fer 425 milions de consultes amb disciplines de teràpies naturals. Dos anys després, el 34% dels nord-americans utilitzava algun tipus de teràpia natural i el 1997, el 42%, amb 629 milions de consultes. Pel que fa a la Gran Bretanya,

Per a les teràpies naturals, cada individu és particular i únic, com ho és l'alteració de la salut que pateix

el 1993 un total de 12 milions d'adults van visitar una consulta de teràpies naturals, i el 1997 ho van fer 14 milions (Josep Lluís Ballvé Moreno, *¿Quién utiliza las medicinas no convencionales y por qué?*, Humanitas, Humanidades médicas, 2003).

A Catalunya, especialment, i també a Espanya, s'observa un interès creixent per les teràpies naturals. Segons l'enquesta que va fer pública l'Observatori de les Teràpies Naturals el 2007, el 95,4% dels espanyols coneixen les teràpies naturals i un de cada quatre les ha utilitzat alguna vegada (el 37% a Catalunya). El grau de satisfacció dels usuaris és d'un 4,18 sobre 5. Segons un estudi del Col·legi de Farmacèutics de Barcelona del 2006, el 67% dels pacients "crònics" les utilitzen de forma concurrent.

Pel que fa a la utilització, Ballvé descriu diverses variables que justifiquen l'increment de la demanda: nivell d'educació o econòmic més alt; estat de salut pitjor; por als efectes secundaris de la medicina i percepció subjectiva de l'eficàcia de les teràpies naturals.

És evident, doncs, que les teràpies naturals es van configurant com una oferta més que puntual i que els ciutadans complementen els tractaments convencio-

nals amb els naturals. No deixa de ser un repte, per tant, la combinació eficaç d'ambdues aportacions, que es beneficien l'una de l'altra i han de ser complementàries entre si.

Val a dir que els tractaments que proposen les medicines naturals no minimitzen ni desautoritzen l'aplicació de les tècniques de la medicina convencional que es considerin més apropiades per a cada persona, sinó que l'enriqueixen, ja que permeten ampliar els seus recursos terapèutics. En definitiva, l'usuari –amb un dret evident a triar– pot veure ampliada la seva atenció cap a l'especialitat més adequada. La riquesa futura de l'atenció sanitària serà la diversitat d'opcions, sobretot davant la dificultat de finançament i malbaratament de determinats recursos.

Tot i això, la legislació catalana o espanyola és pràcticament inexistente en matèria de regulació professional i nul·la en l'apartat d'ensenyament reglat. Actualment tots els estudis de la teràpies naturals es poden fer només en l'ensenyament privat i la formació està inclosa en el règim d'estudis no reglats. Només hi ha alguns crèdits optatius i cursets de post-grau per a universitaris del sector de la salut que resul-

ten totalment insuficients. No hi ha criteri acreditatiu oficial de practicants o terapeutes.

L'única menció que hi ha de les teràpies naturals a Espanya és un epígraf fiscal regulat pel Reial decret legislatiu 1175/1990 que acull aquestes disciplines com a especialitats considerades “parasaniàries” i que implica que el ciutadà ha de pagar un 16% d'IVA afegit a la factura pels serveis d'un terapeuta, un IVA de luxe, fet inaudit a Europa quan es tracta de salut.

A Europa, el darrer fenomen regulador ha tingut lloc a Suïssa, que l'any passat va donar un sí clamorós en referèndum (67% dels vots) a la *medicina complementària*, com l'anomenen allà. Un fet que es pot desenvolupar en cinc punts: medicina integrativa; custòdia de l'arsenal terapèutic de la medicina complementària; reconeixement i regulació qualitativa professional dels terapeutes; inclusió a l'àrea bàsica sanitària de cinc serveis (medicina antroposòfica, homeopatia, teràpia neural, fitoteràpia i medicina tradicional xinesa), i foment de la recerca i l'ensenyament a universitats i escoles superiors públiques.

Un cop més, Suïssa demostra el seny per sobre de qualsevol forma de dogmatisme. ■

L'Institut Internacional de Postgrau de la UOC t'ofereix el màster (en anglès) d'Alimentació, societat i governança alimentària internacional i també les seves especialitzacions.
INFORMA-TE'N AQUÍ!

Tecnologia, energia i convivencialitat

JOSEP PUIG I BOIX

Doctor en Enginyeria Industrial i professor d'Energia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals. President de la secció espanyola d'Eurosolar (Associació Europea per les Energies Renovables) www.energiasostenible.org
pep.puig@uab.cat

Algunes de les eines concebudes pels éssers humans amenacen l'espècie humana. Cal qüestionar-se tant la naturalesa i el disseny de la tecnologia que la societat industrialista genera com els usos a què s'aplica. La tecnologia no resoldrà la crisi, però la crisi no se solucionarà tampoc sense tecnologia.

Quan considerem la tecnologia en el si de la societat actual es manifesta una curiosa paradoxa. D'una banda, amb el desenvolupament de la tecnologia se'ns promet una societat de l'abundor, del creixement, la societat desenvolupada. L'octubre de 1945, l'*Atomic Energy Act* ja manifestava que "l'energia atòmica incrementarà el nivell de vida, consolidarà la lliure competència de les empreses privades, promourà la pau al món". De l'altra banda, cada vegada és més gran el nombre de persones desencisades pels resultats de l'aplicació de la tecnologia a molts camps de l'activitat humana.

Dins la societat industrialista augmenta el sentiment de perplexitat quan es constata que molts dels instruments concebuts per cervells humans i creats per mans humanes es capgiren contra la humanitat i produeixen uns resultats tan negatius que fan perillar fins i tot la mateixa espècie humana.

Les activitats econòmiques explotadores, impulsades per l'aplicació de la tecnologia, han generat grans diferències d'ingressos dintre de cada país i entre els diversos països. Les activitats econòmiques destructives i espoliadores en el si de la societat contemporània han infligit greus danys a la trama natural de la Terra i

a les cultures que s'hi han desenvolupat. L'explotació i la contaminació de la Terra posen en perill no tan sols la integritat de l'atmosfera, el clima, l'aigua, el sòl, la flora i la fauna de molts països, sinó que també fan perillar els cicles naturals de què depenem els éssers vius i depèn qualsevol societat humana.

Per tecnologia cal entendre no solament el conjunt de les eines i de les màquines, sinó també la mateixa organització del treball, la qual determina els processos productius. Tota tecnologia indueix tot un conjunt de conceptes, de models, de relacions i de poders que configuren les formes de vida de cada societat. La tecnologia evoluciona escollint els trets que li permeten interaccionar millor amb els poders establerts.

Les tecnologies igualitàries de les comunitats del neolític han estat atacades per tots els sistemes de dominació i obediència

Per això no es pot parlar de neutralitat de la tècnica. Només cal observar com es finança i es relaciona amb els governs dels estats nació i els exèrcits. És per això que cal qüestionar-se tant la naturalesa de la tecnologia que la societat industrialista genera, com els usos als quals la mateixa tecnologia s'aplica. Per tant, les arrels dels problemes que ha creat cal cercar-les tant en el disseny com en l'ús de la tecnologia.

Societats orgàniques

En el si de les anomenades societats orgàniques, les diferències entre grups de diverses edats o de sexes diferents, etc., i entre la humanitat i els fenòmens naturals vius i no vius, es veien com una "unitat de diferències"

o com una “unitat en la diversitat” i mai com a jerarquies dominants unes sobre les altres. En aquestes societats no existia el concepte que l’home tenia per destí “dominar la natura”, que només va sorgir gradualment al llarg de la història humana, a mesura que uns homes dominaven per sobre d’uns altres.

Les societats orgàniques estaven caracteritzades pels trets següents: una completa igualtat entre individus, grups de diferents edats i sexes; usdefruit i, més tard, reciprocitat; esquivament de la coerció quan es tractava d’assumptes interns, i el “mínim irreductible”, és a dir, el dret inalienable de cada individu a l’alimentació, l’aixopluc i el vestit, independentment de la quantitat de treball aportat.

Les societats orgàniques eren societats formades espontàniament, no eren coercitives i eren igualitàries; eren societats “naturals” que van sorgir de les necessitats humanes d’associació, interdependència i cura. El fracàs o la crisi de les primeres societats orgàniques del neolític va marcar un viratge decisiu en el desenvolupament de la humanitat.

E.F. Schumacher afirma que “l’elecció de la tecnologia és l’opció més crítica que han d’afrontar les societats actuals”

lupament de la humanitat. En els llargs mil·lenis que separen les primerenques comunitats hortícoles de les “grans civilitzacions” de l’antiguitat, tenim el testimoni del sorgiment de pobles, ciutats i finalment imperis en els quals el control col·lectiu de la producció va ser desbancat per un control elitista, les relacions de parentiu per relacions territorials i de classe i les assemblees populars o consells d’ancians per burocràcies estatals.

Amb la supremacia dels vells sobre els joves, dels homes sobre les dones, dels xamans i clergues sobre els laics, d’unes classes sobre altres i de l’Estat sobre la societat, ha culminat un procés de jerarquització i domini que ens ha menat a la situació actual.

Però va ser força més tard en la història de la humanitat quan van aparèixer les classes i l’explotació econòmica, i després l’Estat i totes les seves eines burocraticomilitars i exèrcits. L’Estat, amb tots els seus cossos especialitzats de funcionaris, buròcrates i exèrcits, ha mantingut des que va sorgir un agut i constant conflicte amb totes aquelles formes d’associació col·lectiva de què la humanitat s’havia dotat al llarg dels temps.

La visió de la realitat social com a diversa i natural que les primeres societats orgàniques tenien, s’ha

transformat fins a arribar a la mentalitat jeràrquica actual que classifica el més petit fenomen en piràmides mutualment antagonistes entorn de les nocions de “superior” i “inferior”.

Les dues tecnologies

En una conferència pronunciada l’any 1963, Lewis Mumford defensava la tesi que des de finals del neolític fins avui, al Pròxim Orient havien coexistit dues tecnologies: una autoritària/vertical, centrada en els sistemes, poderosa, inherentment dominadora, i l’altra democràtica/horitzontal, centrada en la persona humana, feble, durable i amb recursos.

La tecnologia autoritària va sorgir cap a l’any 4000 aC coincidint amb l’aparició dels regnes i l’organització basada en la coerció física, el treball forçat i l’esclavatge. Va ser la primera economia de castes minoritàries (religioses, militars, científiques, burocràtiques), que va possibilitar la supervivència dels nuclis urbans i una construcció/destrucció massiva. La tecnologia democràtica, emprant mètodes de producció a petita escala, basada en l’enginy humà i en l’energia animal, era un procés dirigit/controlat pel pagès/artesà.

La tecnologia autoritària està fent desaparèixer, segons Mumford, la tecnologia democràtica i destruint l’autonomia de les comunitats que la practiquen. Per tant, del primitiu complex neolític va sorgir un tipus diferent d’organització social. La societat no es troba dispersa en petites unitats, sinó unificada en una unitat major; ja no és democràtica, és a dir, basada en la intimitat entre els veïns, en els costums igualitaris i en el consens general, sinó que és autoritària, dirigida des d’un centre i mantinguda sota el control d’una minoria dominant. Ja no està confinada dins d’un territori, sinó que surt expressament dels seus llinars per apoderar-se de les matèries primeres i d’homes als quals exigeix tributs i imposa controls. Aquesta nova cultura no tendeix a millorar la vida de les persones en general, sinó a l’expansió del poder central.

Les tecnologies igualitàries que van començar a desenvolupar-se en el si de les comunitats hortícoles del neolític, han estat permanentment atacades per tots els sistemes de dominació i obediència, fossin culturals, tradicionals o psicològics, fossin polítics o econòmics. Tots els sistemes de domini han desenvolupat històricament tecnologies autoritàries per fer front a les tecnologies igualitàries, ja que qualsevol espurna d’autonomia, d’autosuficiència –tant de les persones, com de les comunitats– era el principal obstacle al desig de domini sobre la humanitat i la natura.

L'industrialisme

La societat industrial va sorgir de la necessitat de “racionalitzar” el procés de treball, és a dir, d'intensificar-lo cada vegada més i explotar els treballadors de la forma més efectiva, mai imaginable en el sistema autoregulat de la producció artesana.

La ideologia que dona suport, justifica i impulsa una societat d'aquest tipus fa seu el principi que el desenvolupament de la societat es pot produir a costa de l'espoliació i de l'explotació de la natura. Els sistemes de producció en són la plasmació.

L'objectiu inicial de les fàbriques va ser dominar el treball i destruir la independència del treballador vers el capital, cosa que va incloure la pèrdua del contacte i el vincle amb la terra i el seu conreu.

La completa dependència del treballador envers la fàbrica i envers el mercat de treball industrial va ser la condició bàsica indispensable per al triomf de la societat industrial. La necessitat de destruir qualsevol mitjà de vida independent que el treballador pogués tenir, des d'un petit tros de terra on conrear els aliments, fins a la simple destresa a proveir de sabates, vestits i mobles la seva família, va tenir com a únic objectiu reduir el proletariat a una condició de total empobriment vers el capital.

En síntesi, el procés d'industrialització ha consistit a: a) reunir els treballadors artesans en fàbriques per controlar les matèries primeres i la durada del treball, sense canviar-ne els mètodes; b) mecanitzar el treball manual per augmentar la producció i la productivitat; c) manegar “científicament” les empreses, principalment a partir dels mètodes de F. W. Taylor; d) automa-

titzar el procés productiu: l'activitat decisòria del treball s'incorpora a les màquines; e) informatitzar la societat: l'extracció de plusvàlua va més enllà del treball personal, s'estén a la informació i els coneixements i la quantitat, qualitat i velocitat de la informació augmenta i calen màquines (ordinadors) per tractar-la, i f) robotitzar el procés productiu: el darrer pas que falta per aconseguir amb eficàcia que les màquines substituïxin les persones és dotar-les de sentits; l'únic que diferencia un robot de les persones és la manca d'imaginació, de sentiments i de llibertat, que són justament les característiques dels obrers que han molestat més als mànagers i el capital.

Aquest procés d'industrialització és global i es reproduceix a cada país i a cada nova branca que apareix (administració, ensenyament, electrònica, informàtica, etc.). En aquesta situació, el treball tendeix a passar d'una activitat “artística” que requereix imaginació i decisió a una activitat “automàtica” que les impossibilita.

L'afany d'augmentar beneficis ha portat a estendre el marc i la profunditat de les explotacions: treball, informació, coneixements personals i “capital” natural (recursos energètics, fòssils, biomassa, terres fèrtils, aire, aigua...). Per al Club de Roma i d'altres, el ritme actual de consum de capital natural és superior al de la seva reposició. El model de creixement proposat per l'industrialisme no es pot generalitzar, doncs, ni en el temps ni en l'espai.

La tecnificació creixent de la vida ha modificat activitats que durant mil·lennis i milions de quilòmetres quadrats s'han fet de forma més natural, com l'educació, la medicina o el transport. La tecnificació a partir d'un determinat nivell posa en perill l'estabilitat global, ja que les decisions es prenen massa tard i massa lluny i tenen efectes massa globals. Segons Ivan Illich, implica un nou elitisme: els beneficis d'uns quants s'aconsegueixen per un augment global dels inconvenients.

L'alternativa tecnològica

La societat industrial d'avui té plantejats uns problemes que provenen de la tecnologia i del mode de producció actual, i als quals és difícil trobar una solució a partir dels mateixos principis en què s'ha fonamentat fins ara: jerarquització, divisió i explotació del treball i espoliació de la natura, entre d'altres. Per a E.F. Schumacher, “l'elecció de la tecnologia és l'opció més crítica que han d'afrontar les societats actuals”. Però per a Robin Clark ni la ciència ni la tecnologia per si mateixes “podran trobar una sortida a la crisi actual, però qualsevol sortida real implicarà una ciència i una tecnologia, fins i tot en el cas que aquestes activitats no tinguin gaire a veure en un futur, tant

qualitativament com quantitativament, amb el que avui considerem ciència i tecnologia”.

L’alternativa tecnològica, la constitueixen les màquines i les eines, les estructures polítiques i socials, l’organització del treball, mitjançant les quals tant la persona humana com la natura s’alliberaran de la dominació i l’explotació inherents a la nostra tecnologia actual. Per a Michel Bosquet, pseudònim d’André Gorz, “sense una lluita per tecnologies diferents, la lluita per una societat diferent és en va”. El canvi en la tecnologia ha de ser paral·lel a altres en les relacions socials perquè pugui causar els efectes desitjats.

La ciència i la tecnologia actuals –en el seu conjunt– són la causa i l’efecte del desenvolupament del capitalisme industrialista/consumista actual. La divisió del treball, les classes socials, el domini sobre la persona humana, són conseqüència del principi de domini sobre la natura. Per això es reproduïxen les relacions industrialistes encara que hagi desaparegut la propietat privada.

Ivan Illich va dedicar gran part dels seus esforços a erosionar el culte que les societats industrialitzades professen a determinades institucions: l’escola, el transport, la medicina... Aquest treball es va realitzar en el marc del CIDOC, Centro Intercultural de Documentación. Allí es van organitzar innumerable seminaris sobre les vies i els mitjans per evitar que a l’Amèrica Llatina hi hagués una expansió del monopoli radical de la indústria i de la dominació professional. S’hi van explorar les condicions en què els beneficis de la ciència moderna es podrien emprar de forma equitativa en una societat, no tan sols per a la gent sinó per la gent. La teorització que allí es va fer dels conceptes *ciència per al poble* i *ciència del poble* són bàsics per a qualsevol persona implicada en els afers de la ciència i de la tecnociència.

S’hi va encunyar el terme *eina convivencial* per referir-se a dispositius, programes i institucions modernes que permeten que la gent comuna generi valors d’ús que l’alliberin de les necessitats produïdes per les mercaderies comercialitzades. S’hi va tractar especialment la creixent dependència popular de les mercaderies intangibles, és a dir, els serveis. Es van explorar específicament les vies i les maneres que la gent podia utilitzar per viure sense la diagnosi professional i la teràpia professional de les seves necessitats; necessitats com aprendre, com tenir cura de la salut, com tenir tutors d’administració o de llocs de treball.

També s’hi va concretar què es volia dir quan es parlava de “societat convivencial”: una societat en què al centre de l’economia hi ha allò que la gent crea o fa personalment, en grups primaris; una societat en què es

dóna prioritat a aquestes activitats, que són les que permeten a la gent determinar i satisfer les seves necessitats; una societat que assigna valor social a les mercaderies en tant que fomenten l’habilitat de la gent per generar valors d’ús.

André Gorz deia que el fet que la convivencialitat exigeixi eines convivencials no vol dir que les eines per si mateixes generin de forma automàtica la convivencialitat. No hi ha cap eina que sigui inherentment bona. Les eines seran o continuaran sent convivencials només si les persones que les empren volen expressament que ho siguin. Mai les persones s’alliberaran només amb la tecnologia. Tot el que es pot dir és que algunes tecnologies deixen espai per a l’autodeterminació convivencial, mentre que altres no. Però cap tecnologia pot determinar l’autodeterminació i qualsevol tecnologia es pot fer servir de forma que la faci impossible. Qualsevol tecnologia es pot pervertir segons el context sociopolític que en fa ús.

Valentina Borremans, a *Reference Guide to Convivial Tools*, ho plantejava així: “[...] els descobriments científics es poden usar almenys de dues maneres diferents. La primera porta a l’especialització de funcions, a la institucionalització dels valors, a la centralització del poder. Converteix la gent en accessoris de les burocràcies o de les màquines. La segona amplia el nivell de competències, de control i iniciativa de cada persona, limitat solament pels drets que les altres persones tenen a un nivell igual de poder i llibertat”.

Energies convivencials

Avui, en ple debat sobre l’energia, es bo recordar el que va escriure Ivan Illich el 1974: “Creure en la possibilitat d’alts nivells d’energia neta com a solució a tots els mals, representa un error de judici polític. És imaginar que l’equitat en la participació del poder i el consum d’energia poden créixer junts. Víctimes d’aquesta il·lusió, els homes industrialitzats no posen el menor límit al creixement del consum d’energia, i aquest creixement continua amb l’única finalitat de proveir cada cop més gent de més productes procedents d’una indústria controlada cada vegada per menys gent... La meua tesi sosté que no és possible assolir un Estat social basat en la noció d’equitat i alhora augmentar l’energia disponible, si no és amb la condició que el consum d’energia per càpita es mantingui dins d’uns límits.”

També caldria fer memòria del que van deixar escrit alguns autors sobre l’anomenada “fusió freda”, que havia de ser una font il·limitada d’energia. Per exemple, Paul Ehrlich: “Obtenir energia abundant i barata seria com donar una pistola a un idiota”. “Mai faltarien

matèries primeres, ja que triturant les roques es podrien obtenir, per ínfima que fos la seva llei”, oblidant que el 95% de les roques de l’escorça terrestre són roques ordinàries i que acabarien en apilonaments d’estèrils. “Es podrien produir tants fertilitzants com fos necessari”, oblidant que els fertilitzants acaben pol·luïnt les aigües superficials i subterrànies. “Es podria fabricar tot el que es necessités”, oblidant la consegüent producció de residus de tota mena. Però “es podria utilitzar l’energia abundant per combatre la pol·lució”, oblidant que la major part dels mètodes per “combatre” la contaminació simplement canvien de lloc els residus (del sòl a l’aire, de l’aire i/o de l’aigua als fangs, dels països contaminadors als països contaminats, etc.). “Si l’avidesa material de la humanitat continua essent il·limitada i la consciència planetària primitiva, simplement s’empraria l’energia per produir més residus. Sense limitacions energètiques, la societat es veuria ràpidament abocada a limitacions ambientals.”

Donella Meadows va escriure l’any 1989: “Sóc de les que desitjo que la fusió freda sigui un miratge, cosa que probablement serà. Desitjo que els éssers humans tinguin més temps per aprendre a viure dins d’uns límits, a viure en harmonia amb els altres i amb la Terra. Desitjo que la humanitat tingui més temps per aprendre a trobar propòsits més dignes que l’acumulació de poder o riquesa. El més divertit és que si algun dia i de bona gana desitgem viure tranquil·lament, amb moderació i sense egoïsmes ens adonarem que ja tenim la fusió “freda” a tocar. La fusió és l’energia que fa brillar els estels, incloent-hi el Sol. L’energia de la fusió ens arriba en quantitats molt superiors a les que necessitem, generada per un reactor que està localitzat a una distància de cent cinquanta milions de quilòmetres i que té una esperança de vida de diversos milers de milions d’anys. No necessita cap despesa d’inversió ni de manteniment. És una energia en la qual no pensem gaire, perquè ens arriba suaument, sense presses. I és difícil que algú l’acapari. A causa dels esbojarrats comptes de la nostra economia, que comptabilitza solament els beneficis per a alguns éssers humans i no té en compte els costos sobre la majoria de la població, ni sobre els sistemes naturals, considerem que és cara. Però ni és cara, ni contamina i està aquí per ser captada i utilitzada, tan aviat com nosaltres estiguem disposats a aprofitar-la”.

Ara bé, ja ens advertia André Gorz que “alguns ecologistes creuen ingènuament que les energies renovables són bones per si mateixes i que el seu desenvolupament serà font de llibertat i convivencialitat”. I Valentina Borremans ens prevenia contra aquesta ingènua creença: “La tecnologia renovable no mena

per si mateixa a la convivencialitat”. I posava exemples: la producció de metanol a partir de fusta, o de biogàs a partir de deixalles orgàniques, o d’electricitat a partir de cèl·lules solars o aerogeneradors poden ser convivencials o tecnofeixistes: seran convivencials si la gent hi té accés directe i un control complet sobre els materials i les eines que li permetin determinar les seves necessitats i la forma de satisfer-les. El vincle obvi entre producció i consum, nivell de necessitats i quantitat de treball a realitzar, exigirà transaccions i es traduirà en una autolimitació espontània de les necessitats. Seran tecnofeixistes si el metanol, el biogàs, l’electricitat, es produeixen en enormes plantes propietat de grans corporacions o en gegantins satèl·lits geoestacionaris que capten la llum del Sol i envien l’energia cap a la Terra, o en gegantins aerogeneradors fixats a gran altura on es manifesten els corrents en raig. Les energies renovables es poden captar i utilitzar de la mateixa manera com es fa electricitat en un reactor nuclear i amb els mateixos resultats socials. L’única diferència social entre les tecnologies nuclear i solar és que l’energia solar afavoreix la descentralització i l’autodeterminació convivencials, en canvi la tecnologia nuclear no.

Els col·lectors solars o els parcs eòlics es poden utilitzar com a eines de control tecnofeixista, però també de manera convivencial

Els col·lectors solars, les hortes solars, els parcs eòlics poden ser emprats com a instruments de control tecnofeixista, però poden no ser-ho, ja que se’ls pot utilitzar de manera convivencial. Per això André Gorz va anomenar aquestes tecnologies “tecnologies de sortides obertes”. En canvi, les centrals nuclears només es poden emprar d’una única manera, que és bàsicament tecnofeixista i que s’apropia de les opcions de futur. Per això, André Gorz les va anomenar “tecnologies sense sortida”.

Per a l’ecologia política, aquesta distinció entre tecnologies amb sortides obertes i tecnologies sense sortida és tan important com la distinció entre tecnologies dures (*hard*) i tecnologies suaus (*soft*).

Per a André Gorz, l’únic sentit possible de la revolució postindustrial i el propòsit de l’acció política és utilitzar la producció heterònoma de forma que possibiliti que cada persona expandeixi el seu nivell d’autonomia, cosa que suposa tornar a pensar i tornar a modelar la tecnologia i l’organització social de forma escaient. Tots els altres projectes són camins cap a l’horror. ■

Visquem la Carta de la Terra

GUILLEM RAMIS

Mestre d'escola jubilat i educador en valors. Ha publicat nombrosos llibres didàctics i ha estat promotor del programa intercultural d'educació per la pau i la cooperació de les illes Balears "Vivim plegats". Afiliat a la Carta de la Terra Internacional.

guiemramis@gmail.com

La Carta de la Terra és una de les millors síntesis sobre ètica que té la humanitat. És una declaració de principis per construir una societat més justa, sostenible i pacífica, elaborada mitjançant un procés participatiu obert a tothom. Per això, cal conèixer-la i divulgar-la, i posar-la en pràctica de forma conjunta i solidària.

La Carta de la Terra és una de les millors síntesis sobre ètica que té la humanitat. Destaca per l'actualitat de la temàtica, la universalitat de cultures, la claredat de conceptes i la bellesa i brevetat de les paraules. Traduïda gairebé a totes les llengües del món, és una declaració de principis per construir una societat més justa, més sostenible i més pacífica. A més de ser un document, s'ha convertit en un procés de diàleg, d'associació i d'activitats: és a dir, és una Carta de la Terra "en acció".

Vaig descobrir la Carta l'any 2000, quan preparava materials didàctics per a un grup de 78 centres escolars de les Illes Balears que seguien el programa intercultural per la pau i la cooperació "Vivim plegats", un programa que va ser capdavanter en l'àmbit mundial en la introducció de la Carta de la Terra en el món educatiu, però que avui, malauradament i inexplicable, ha desaparegut a les Illes. Els documents de la Convenció dels Drets de l'Infant i de la Carta de la Terra van esdevenir els dos eixos axiològics del projecte. Les conselleries d'Educació i de Benestar Social en van fer magnífiques edicions, que es van repartir gratuïtament als centres escolars.

L'any 2003 tres membres de l'equip del programa el van presentar al Fòrum Mundial d'Educació i al II Forumzinho (adjunt al III Fòrum Social Mundial), a la ciutat de Porto Alegre (Brasil). Uns altres dos membres ho van fer al Congrés de la Iniciativa de la Carta de la Terra que es va celebrar a Urbino (Itàlia). Després, Austràlia, Mèxic, Brasil i Alemanya van començar a fer adaptacions per a infants de la Carta de la Terra. Cal destacar el programa germà brasiler "Vivemos Juntos", que treballa quasi exclusivament la temàtica de la Carta de la Terra, inspirat en "Vivim plegats".

Després de jubilar-me, he seguit col·laborant amb la Carta en el marc ciutadà del Fòrum Social de Mallorca i del seu Fòrum d'Infants, a la plataforma municipal Gent de Marratxí i a altres indrets fora de Mallorca: Almeria, Barcelona (Fòrum Social per a l'Educació a Catalunya, 2005), Mérida, Ericeira (Portugal), Madrid, València, Alacant, Elx, l'Havana i San José de Costa Rica. El 2005, vaig presentar al Consell i a la Secretaria de la Carta de la Terra Internacional reunits a Amsterdam una proposta perquè la Carta de la Terra, com a codi ètic, quedés sempre oberta per poder tractar els nous reptes no expressament anotats dins del seu text i que sorgeixen contínuament dins la vida de la humanitat, com han estat aquests darrers anys la guerra preventiva, les armes de destrucció massiva, l'emigració massiva, la globalització del mercat i de la cultura, les xarxes d'intercomunicació electrònica, la crisi econòmica o la fugida de capitals, entre d'altres.

Crida d'atenció

El teòleg i ecologista Leonardo Boff destaca tres punts de la Carta de la Terra. El primer punt és que, malgrat que el text tingui consciència de la gravetat de l'estat de la Terra i de la humanitat, no ens deixa caure en

l'abatiment ni el pessimisme i sempre manté l'esperança. Té confiança en la responsabilitat humana i espera un retrobament entre energia i amor, entre Terra i humanitat. A la Carta, hi és present el misteri de l'Univers i de la vida, com també hi són els valors de solidaritat, inclusió i reverència.

El segon punt que destaca és la superació del concepte tancat de desenvolupament sostenible. Aquesta expressió va ser introduïda pel sistema dominant del mercat, perquè desenvolupament ve de l'àmbit econòmic i suposa una acumulació de béns i de serveis de forma creixent, fins i tot a costa de l'equitat social i de la depredació ecològica. Aquest model genera desigualtats i desequilibris en tots els camps on domina. La sostenibilitat, però, ha de venir del camp de l'ecologia i de la biologia, que afirmen la inclusió de tots els éssers en el procés de relació dels ecosistemes. El desenvolupament sostenible resulta, a la pràctica, inassequible i suposa una contradicció de termes. Més que un desenvolupament sostenible, cal construir una vida sostenible, una societat sostenible, una Terra sostenible. Una vegada garantida la sostenibilitat bàsica, llavors podrem parlar de desenvolupament sostenible.

El tercer punt rau en l'ètica de la cura: cal tenir cura del planeta Terra, com a categoria d'unió de totes les pràctiques de preservació, regeneració i atenció a la natura, i com a valor principal d'una ètica ecològica, social i espiritual. Així s'estableix una relació amorosa amb la realitat, més enllà dels interessos d'utilització immediata. Tenint cura de la natura, l'ésser humà –individual i col·lectiu– supera desconfiances i pors i estableix els fonaments per a una pau duradora.

Procés d'elaboració

La Carta de la Terra és el resultat de més d'una dècada de converses i diàlegs a escala mundial. Mai abans s'havia elaborat i redactat un document internacional a través d'un procés de consulta tan obert i participatiu, en què van intervenir persones i organitzacions de totes les regions del món, de diferents cultures i classes socials. En total, hi van col·laborar més de 100.000 persones de 50 països diferents.

La Carta, que van "pastar" tant experts com representants de grups de base, és un tractat dels pobles que expressa les aspiracions de la societat global emergent i que suposa una important expressió d'esperança. Es va elaborar amb contribucions rebudes d'arreu del món i amb consens sobre els principis morals i ètics fonamentals per construir una societat justa, sostenible i pacífica. Àmpliament inclusiva i culturalment diversa, va incloure persones de creences, ideologies i tradicions

Idees mare de la Carta de la Terra

- Respon a les necessitats de la nostra societat.
- Demostra la unitat ecològica de tots els éssers vius.
- Comprèn com pertoca els problemes locals i mundials.
- Avalua de manera crítica la situació que vivim comunitàriament.
- Urgeix a una cultura solidària i de col·laboració.
- Representa una crida a l'acció des de la societat.
- Ofereix una realització integradora.
- Ajuda a promoure un futur sostenible.
- És un instrument pedagògic per a una cultura de pau.
- Fa pensar globalment, i, alhora, mou a actuar localment.

espirituals diferents que van fer un llarg camí per definir uns valors i uns principis vàlids i acceptables per a tota la humanitat, fonamentats en la ciència contemporània, les lleis internacionals i els principis bàsics de la filosofia i de la religió.

El fonament de la Carta és la creació, l'any 1945, de l'Organització de les Nacions Unides per garantir els drets humans, la pau i el desenvolupament social i econòmic. La preocupació per la qüestió ecològica no

Més que un desenvolupament sostenible, cal construir una vida sostenible, una societat sostenible, una Terra sostenible

va arribar fins al 1972, quan el Club de Roma va denunciar que el creixement desmesurat estava destruint la natura. La Conferència de les Nacions Unides sobre el Medi Ambient, reunida aquell mateix any a Estocolm, va començar a prendre consciència de la problemàtica mediambiental. El 1982, es va publicar la Carta Mundial de la Natura: es va veure per primera vegada que el futur de la Terra i de la humanitat dependria de l'equilibri ecològic que s'imposés, capaç de mantenir i desenvolupar la vida. El 1987, la Comissió Mundial del Medi Ambient i del Desenvolupament (Comissió Brundtland) va instaurar l'expressió *desenvolupament sostenible* i va fer una crida per a una nova carta o declaració internacional sobre ambient i desenvolupament que pogués guiar les conductes estatals i internacionals.

El 1992, a la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro es va proposar una Carta de la Terra, que s'havia preparat ja abans a escala mundial entre organitzacions no governamentals, grups socials i científics i els governs

Tres exemples d'aplicació

1. De Mèxic tenim un text juvenil de la Carta de la Terra. Bàsicament és l'adaptació feta a Mallorca. Pot ser útil en una campanya divulgativa.

www.semarnat.gob.mx/otros/anterioredu/Documents/cartadelatierrajovenes.pdf

2. Adaptació per a infants de 3, 4 i 5 anys. Preparam ja la gent petita perquè conservi i construeixi la casa de tots.

www.dretshumansdemallorca.net/vivimplegats/materials/carta_terra/materials_cartaterra_35.htm

3. Des del Brasil ens arriba una campanya de gran actualitat en diverses llengües, que es transmet via Youtube i les principals cadenes de televisió del país. Es tracta d'una animació feta a partir dels dibuixos dels infants de la Casa do Zezinho, a São Paulo. L'objectiu és motivar les persones perquè coneguin la declaració dels principis ètics de la Carta de la Terra i els puguin aplicar a les activitats diàries.

En portuguès: vimeo.com/4355062

En català: www.forumsocialdemallorca.org/spip.php?article346

d'alguns països. Es volia que servís de fonament ètic per donar forma i unitat a d'altres projectes de la cimera. No hi va haver consens, sigui perquè el text no estava prou madur o perquè els que van assistir a la trobada no van tenir prou consciència de la seva necessitat o utilitat. Es van conformar amb la Declaració de Rio sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament, un text feble que va decebre molta gent que hi havia posat grans esperances. Cal tenir en compte que simultàniament s'havia fet una cimera paral·lela d'entitats no governamentals a la mateixa ciutat brasilera.

Després d'això, dues organitzacions internacionals no governamentals (Creu Verda Internacional, amb Mikhaïl Gorbtxov al capdavant, i el Consell de la Terra, de Maurice Strong), amb l'ajuda del govern holandès, es van posar a cercar la manera de concretar una Carta de la Terra. L'any 1995, seixanta representants reunits a l'Haia van crear la Comissió de la Carta de la Terra, l'objectiu de la qual era organitzar una consulta mundial durant dos anys per redactar-ne un primer esborrany.

La Comissió va presentar-lo el març de 1997, durant el Fòrum de Rio+5, i es va discutir arreu i a tots els nivells al llarg de 1998 i 1999: escoles, associacions de veïns, centres d'investigació, ministeris d'educació, etc. Es van presentar una gran quantitat de propostes i se'n

van assumir moltes. Finalment, l'abril de 1999, guiats per Steven Rockefeller, budista i professor de Filosofia de la Religió i d'Ètica, es va redactar un segon esborrany que en recollia les aportacions.

La Carta de la Terra va ser ratificada a la seu de la UNESCO, a París, el març de 2000, un cop rebudes les darreres al·legacions. L'octubre, es va crear el Comitè Català per la Carta de la Terra, integrat per Alternativa Verda, Associació per a les Nacions Unides, Càtedra UNESCO a la UPC i Centre UNESCO de Catalunya. La Carta es va traduir tot seguit al català. El text encara està obert a discussions i a noves incorporacions, fins que finalment l'assumeixi, com pretén l'actual campanya mundial, l'Assemblea de les Nacions Unides.

La Carta de la Terra va ser molt promoguda el 2002 a la Cimera Mundial per al Desenvolupament Sostenible de Johannesburg, però encara no és formalment adoptada. Les accions locals i de base creixen i s'intensifica la campanya d'aval. L'any 2005 es fa una revisió estratègica i es pren la decisió d'expandir la Iniciativa de la Carta de la Terra amb nous centres internacionals i programes i es pren el compromís actiu cap al desenvolupament sostenible que es concreta a "protegir", "tenir cura", "transmetre", "decidir", "donar suport", "reduir", "cooperar", "eliminar" i "respectar". Es descentralitza el funcionament dels centres, seccions i associats perquè la Carta de la Terra en Acció sigui una tasca comuna posada en pràctica amb més rapidesa i responsabilitat. En definitiva, es vol fer real el lema del Fòrum Social Mundial: Pensar globalment, actuar localment, perquè un altre món és possible... i necessari! ■

+ info

Vivim plegats

www.dretshumansdemallorca.net/vivimplegats/

Dia de la Terra

www.diadelaterra.org

Iniciativa de la Carta de la Terra

www.earthcharterinaction.org

Fundación Valores

www.fundacionvalores.es

Blaze, Boff, Corcoran, Gorbachev i altres: La Carta de la Tierra en acción. Hacia un mundo sostenible

www.earthcharterinaction.org/invent/details.php?id=257

Moacir Gadotti. Un somni garrit, ensenyar i aprendre amb sentit

www.dretshumansdemallorca.net/vivimplegats/materials/documents/documents6.html

**CAMPUS
PER LA PAU**

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu